

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

Кафедра міжнародного та європейського права

Грушко М. В., Мануїлова К. В.

ЮРИСДИКЦІЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Навчально-методичний посібник

Одеса
2023

УДК 340.143:341(073)

Г915

ISBN 978-617-8341-01-5

DOI <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8321563>

**Рекомендовано науково-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 25.06.2023 року)**

Рецензенти:

1. **Громовенко К. В.** – д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітаного університету;
2. **Турченко О. Г.** – к.ю.н., доцентка, завідувачка кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Навчально-методичний посібник розробили і склали:

Грушко М. В. – доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцентка (*Тема 1, Тема 2, Тема 7, Тема 8*);

Мануїлова К. В. – доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцентка (*Тема 3, Тема 4, Тема 5, Тема 6*).

Грушко М. В., Мануїлова К. В. Юрисдикція в міжнародному праві:
навчально-методичний посібник. Львів: Видавець Кошовий Б.-П.О., 2023. – 85 с.

У навчально-методичному посібнику розкрито основні теоретичні питання юрисдикції в міжнародному праві, висвітлено зміст основних принципів та видів юрисдикції, зокрема приділена увага кримінальній юрисдикції, принципу універсальної юрисдикції та питанням захисту прав людини. В навчально-методичному посібнику використовуються посилання на міжнародне законодавство, національне законодавство України та рекомендовану наукову літературу. Навчально-методичний посібник містить тестові завдання, які сприяють ефективному застосуванню норм як міжнародних нормативно-правових актів, так і національного законодавства в сфері питань юрисдикції. Навчально-методичний посібник призначений для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» та 293 «Міжнародне право».

© Грушко М. В., Мануїлова К. В., 2023
© Видавець Кошовий Б.-П.О., 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Тема 1. Поняття «юрисдикція» та міжнародне право. Становлення міжнародної юстиції.....	5
Тема 2. Міжнародні стандарти та спеціальні міжнародні стандарти у сфері правосуддя. Міжнародно-правові критерії визначення юрисдикції у міжнародному праві.....	12
Тема 3. Міжнародний суд ООН: правові основи діяльності, юрисдикція	23
Тема 4. Юрисдикція Європейського суду з прав людини як важливого судового інструменту захисту прав людини.....	30
Тема 5. Юрисдикція в міжнародному кримінальному праві. Міжнародний кримінальний суд як орган міжнародного кримінального правосуддя. Юрисдикція міжнародних кримінальних трибуналів та судів.....	37
Тема 6. Інші міжнародні судові установи в системі міжнародної юстиції та їх юрисдикція.....	47
Тема 7. Концепція перехідного правосуддя: міжнародно-правовий та національний аспект.....	57
Тема 8. Юрисдикція України щодо міжнародних злочинів та юрисдикція міжнародних судових органів щодо України.....	64
Тестові завдання для поточного контролю знань.....	73
Перелік питань для самоперевірки.....	81
Інформаційні ресурси.....	84

ВСТУП

Міжнародне право має бути найважливішим регулятором відносин між державами. Система юридичних норм, які регулюють ці відносини, закріплює основні права та обов'язки держав як основних суб'єктів міжнародного права, а також врегульовує поведінку інших учасників міжнародних відносин. Трансформація та діджиталізація різних сфер суспільних відносин та інші об'єктивні процеси, такі як криза глобального потепління, поширення коронавірусів, терористична діяльність недержавних суб'єктів, збройні конфлікти та розвиток автоматизованої зброї, що не потребує контролю з боку людини, вимагають легітимації міжнародних відносин як виду відносин. Ці виклики та їх наслідки впливають на ефективність міжнародного правопорядку. Саме тому важливо звернути увагу на юрисдикцію держав у різних сферах міжнародних відносин.

Дипломатичні та судові засоби вирішення спорів між державами є важливими інструментами сприяння миру та взаємовигідному співробітництву. В епоху глобальних трансформацій у всіх сферах життя суспільства питання юрисдикції держав у міжнародному праві потребує правильного розуміння та застосування, а в деяких випадках і вдосконалення законодавства деяких держав. У державах, де норми міжнародного права гармонійно взаємопов'язані та взаємозалежні, неможливо сформулювати збалансоване та ефективне законодавство без усвідомлення глобального інтеграційного процесу. Тому питання юрисдикції не може розглядатися поза контекстом правових систем інших держав та міжнародного права.

У зв'язку з цим навчально-методичний посібник «Юрисдикція в міжнародному праві» покликаний ознайомити здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів з поняттям юрисдикції, принципами юрисдикції та видами юрисдикції в міжнародному праві, навчити орієнтуватися в складних теоретичних і практичних питаннях юрисдикційної проблематики, а також правильно тлумачити і застосовувати міжнародно-правові акти з урахуванням конкретної тематики. Сприяє розвитку практичних навичок та компетенцій. Здобувачі вищої освіти отримають знання українського законодавства та міжнародно-правових стандартів у сфері судового регулювання, юрисдикції різних судових органів та основних змін у цій сфері. Важливим і відносно новим явищем у системі міжнародного правосуддя є міжнародна кримінальна юстиція та особливості її юрисдикції. На розвиток міжнародного правосуддя вплинули кілька ідей, основними з яких є ідея миру та ідея міжнародного правопорядку. Для України, безумовно, актуальними є питання, пов'язані з врегулюванням суперечок між післявоєнними державами та переслідуванням осіб, які вчинили міжнародні злочини. Римський статут Міжнародного кримінального суду набув чинності 1 липня 2002 року. Таким чином, постійно діючий орган міжнародного правосуддя у кримінальних справах про міжнародні злочини, ідея про необхідність створення якого в світовому співтоваристві виникла на початку ХХ ст., став реальністю. Установа Міжнародного кримінального суду і функціонування двох міжнародних трибуналів – по колишній Югославії і по

Руанді – дозволяють говорити про сформовану систему міжнародного кримінального правосуддя. Створення і функціонування органів міжнародного кримінального правосуддя в сучасному світі дозволяє також уточнити деякі сформовані в доктрині міжнародного права уявлення про індивідуальну кримінальну та міжнародно-правову відповідальність. Міжнародні кримінальні суди в даний час займають особливе місце в системі міжнародних судових установ, маючи, з одного боку, загальні риси з судами з прав людини, а з іншого боку, відмінності як від судів з прав людини, так і від інших міжнародних судових інституцій.

Система міжнародних установ в сфері прав людини, зокрема ЄСПЛ, також відіграє важливе значення в системі міжнародного захисту прав людини. Варто виділити Міжнародний суд ООН, який починаючи з функціонування ООН є важливим судовим інструментом розв'язання спорів між державами. Інші міжнародні судові органи займають не менш важливе місце в системі міжнародного правосуддя, володіють специфікою юрисдикції та відіграють роль інструменту вирішення морських спорів, територіальних та інших.

В рамках дисципліни «Юрисдикція в міжнародному праві» здобувачі вищої освіти ознайомляться з міжнародними судовими механізмами і процедурами, що створені світовою спільнотою держав для розгляду міжнародних правопорушень, вчинених державами, міжнародними організаціями, фізичними особами та дізнаються якою юрисдикцією володіє кожен міжнародний судовий орган.

Посібник може бути використаний викладачами та здобувачами вищих навчальних закладів для практичних занять та самостійного вивчення. Основні лекційні теми подано у формі есе. Кожна тема містить перелік основних питань для розгляду на практичних заняттях, рекомендовану літературу, нормативно-правові акти, теми рефератів та питання для самостійного опрацювання. Для більш поглибленого вивчення юрисдикційної проблематики в міжнародному праві ефективним є виконання тестових завдань, включених до навчального посібника. Навчально-методичний посібник «Юрисдикція в міжнародному праві» є корисним для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право». На основі результатів вивчення цієї дисципліни здобувачі вищої освіти зможуть критично осмислювати юрисдикцію держав у міжнародному праві, аналізувати та застосовувати свої навички у сфері юрисдикційної проблематики.

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ «ЮРИСДИКЦІЯ» ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЮСТИЦІЇ

Лекційні питання

1. Генеза формування та розвитку інституту юрисдикції в міжнародно-правових відносинах та праві.
2. Міжнародно-правова інтерпретація поняття юрисдикції. Міжнародне право як самостійна система права.
3. Функції міжнародного права.
4. Юридично обов'язкова сила міжнародного права. Сфера дії міжнародного права.
5. Міжнародна правосуб'єктність держави. Юрисдикція держави.

Генеза формування та розвитку інституту юрисдикції в міжнародно-правових відносинах та праві. Юрисдикція в міжнародному праві – одне з найбільш складних та дискусійних понять, що є вкрай важливим для формування дієвої та ефективної системи сучасного міжнародного права як цілісної системи. Осмислення категорії «юрисдикція» є необхідним також для міжнародного співробітництва у протидії та боротьби з міжнародною злочинністю. Міжнародно-правові аспекти питання юрисдикції багато в чому пов'язана також із перспективою розширення використання практики застосування територіальної юрисдикції державами, особливо в епоху глобалізації та трансформації міжнародних відносин. З огляду на розвиток класичної дії державного закону як в просторі, в часі, так і за колом осіб на підставі основних (базових) принципів тої ж територіальності, того ж громадянства, а також захисту осіб вимагає адекватного реагування внутрішньодержавного права держав, зокрема кримінального, кримінально-процесуального. Тому велике як теоретичне, так і практичне значення має визначення категорії «юрисдикція» як в міжнародному праві, так і відповідне закріплення у внутрішньодержавному праві всіх вірогідних способів встановлення такої юрисдикції з метою протидії міжнародній злочинності.

На підставі універсальних та регіональних конвенцій, спрямованих на протидію міжнародній злочинності, та практики міжнародних судових органів реалізуються різні напрямки юрисдикційної діяльності.

Термін «міжнародне право» є достатньо широко вживаним та визнаним у різних сферах діяльності: правовій сфері (юриспруденції), дипломатичній діяльності та зовнішньополітичній практиці держав. А тому, аспект юрисдикції у міжнародному праві належать до концептуальних питань, які пов'язані з співвідношенням норм міжнародного та внутрішньодержавного права. Питання юрисдикції відіграють велику роль як для теорії, так і для практики міжнародних відносин, особливо питання кримінально-правової юрисдикції. В міжнародному праві питання юрисдикції розпочинались з питань захисту права власності, зокрема угоди про повернення біглих рабів і боротьби з політичними злочинами, піратство. Зустрічаються різні доктринальні погляди XVII ст. щодо питань

юрисдикції, зокрема ще Гуго Гроцій проголосив засади космополітичної юриспруденції. Також на межі XVIII–XIX ст. завдання протидії злочинності набувають міжнародного рівня та з'являються перші міжнародні договори про екстрадицію, а пізніше вже з XIX ст. такі договори стали використовуватися з метою уніфікації законодавства. Ідея територіального верховенства впливає на зародження внутрішньодержавної/національної юрисдикції, зокрема кримінальної та набуває широкої практики співробітництва з питань юрисдикції. Так, в свій час Версальським договором Ліги Націй 1919 р. передбачалось здійснення юрисдикції так званого особливим міжнародним судом над колишнім німецьким кайзером. Крім того, Ліга Націй своєю діяльністю приймала заходи з обговорення питання про створення спеціального суду, який би здійснював правосуддя щодо порушення міжнародного публічного порядку. Так зароджувалась концепція юрисдикції в міжнародному праві. Подальший розвиток питання юрисдикції отримав під час діяльності Нюрнберзького та Токійського трибуналів як важливих юрисдикційних органів саме міжнародної кримінальної юстиції. На початку XXI ст. питання змісту юрисдикції, її види, розмежування судової і виконавчої юрисдикції держав та інші стали об'єктом уваги членів Комісії міжнародного права в роботі над проектами конвенцій щодо юрисдикційних імунітетів держав та їх власності, про імунітети посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції інших конвенцій.

Міжнародно-правова інтерпретація поняття «юрисдикція».
Міжнародне право як самостійна система права. Функції міжнародного права. Поняття «юрисдикція» належить до обох категорій національного (територіального) та міжнародного (екстериторіального) права. Основні складові системи юрисдикції ґрунтуються на нормах як міжнародного, так і національного права. При визначенні юрисдикції держави слід враховувати положення міжнародного права. Хоча термін «юрисдикція» широко використовується в доктрині та в національній і міжнародній юридичній практиці, його поняття в науці міжнародного права трактується досить розпливчасто, зокрема, як діяльність держави, що полягає в застосуванні права до правових спорів і прийнятті правових актів щодо них, як прояв державного суверенітету, як прояв державної влади, як прояв державного суверенітету, як прояв Поняття юрисдикції, її обсягу та меж, а також як однієї з найбільш суперечливих сфер міжнародного права, що стосується застосування національного права держави, трактується по-різному. При цьому юрисдикція зазвичай ототожнюється науковцями із судовою процедурою або правосуддям (від лат. *judicatio* - судова процедура: *jus* - право і *dico* - говорити). Водночас професор І. Петерський стверджує, що «судова влада – це судочинство і правосуддя». І. Петерський вказує, що це неправильний переклад. Слово «юрисдикція» походить від словосполучення *jus + dicere*, що означає вирішення спору або застосування встановлених правил належним органом. Іншими словами, вищезгаданий термін «юрисдикція» є багатогранним, а питання юрисдикції є одним з найбільш дискусійних і сповнених різних значень у сфері міжнародного права. Можна погодитися з професором М. Буроменським, що

«під міжнародною кримінальною юрисдикцією слід розуміти право міжнародного судового органу розглядати і вирішувати кримінальні справи відповідно до своєї компетенції». Однак нормативного визначення категорії «юрисдикція» в міжнародному праві не існує.

Виходячи з узагальненого тлумачення поняття «міжнародне право», під міжнародним правом розуміється самостійна система права, що складається з юридично обов'язкових принципів і норм, основним завданням якої є регулювання відносин між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з метою забезпечення миру, безпеки та співробітництва. Базується на особливостях сучасного міжнародного права:

1. Заборона застосування сили або погрози силою;
2. Мирне вирішення міжнародних спорів
3. Відмова від уявлення про те, що «міжнародне право - це право цивілізованих націй»;
4. Гнучке поєднання універсального, загального, регіонального, локального та спеціального регулювання міжнародних відносин;
5. Використання різних механізмів формування, реалізації та застосування норм міжнародного права, що характеризуються ефективністю та зростанням ролі процедурно-процесуальних елементів міжнародного права, має важливе значення для розуміння правової природи загальноюрисдикційного феномену та формування єдиної концепції національної юрисдикції в міжнародному праві, стосовно безпекових викликів може сприяти вирішенню серйозних практичних проблем, з якими стикається світова спільнота у зв'язку з безпековими викликами. Однак, відповідно до положень багатьох міжнародних конвенцій, що застосовуються до міжнародних злочинів, держави можуть застосовувати будь-яку кримінальну юрисдикцію, передбачену їхнім національним законодавством.

Функції міжнародного права – це основні напрями впливу та взаємодії міжнародного права на соціальне середовище, а також взаємодія міжнародно-правової системи, зокрема її внутрішніх компонентів та елементів, з відповідними компонентами та елементами інших систем управління.

Варто зазначити, що можна виділити наступні функції сучасного міжнародного права:

- соціальна функція (априклад, стабілізація та зміцнення відносин між суб'єктами міжнародного права, їх забезпечення та ефективне використання);
- юридична функція – визначення взаємопов'язаних прав та обов'язків суб'єктів міжнародного права, встановлення статусу різних категорій суб'єктів та відповідних учасників, встановлення їх правосуб'єктності та зміцнення міжнародного правопорядку;
- функція взаємодії та взаємовпливу з різними іншими системами управління, що діють у міжнародній сфері, такими як національне право, етика, політика, релігія, мораль і традиції;

- програмування розвитку міжнародних відносин і міжнародного права, зокрема, програмування права, що розвивається, програмування майбутнього, прогнозування параметрів можливої поведінки суб'єктів міжнародного права та учасників міжнародних відносин, моделювання напрямів розвитку інших систем;
- інформаційні функції, тобто поширення та надання знань про зміст міжнародного права, взаємний вплив на формування міжнародної правосвідомості.

Погляди на **обов'язковість міжнародного права** дуже різні. Вони залежать від того, як розуміється природа міжнародного права. Наприклад, прихильники школи природного права шукають джерело обов'язкової сили в природному праві, людському розумі тощо. Погляд, який можна назвати нігілістичним, що заперечує юридичну силу міжнародного права, займає іншу позицію. Існує так звана концепція самообмеження, або державного стримування. Її прихильники стверджують, що міжнародні норми є обов'язковими до виконання, оскільки вони є волевиявленням держав. Дійсно, концепція самообмеження заперечує юридично обов'язкову силу міжнародного права, яка втілена в принципі сумлінного виконання зобов'язань (*pacta sunt servanda*). Представники позитивізму вважають, що джерелом юридично обов'язкової сили міжнародного права є згода держав.

Сфера дії міжнародного права має три аспекти: суб'єктивний, об'єктивний і просторовий. Теоретично, таким чином, можна розрізняти суб'єктивну, об'єктивну та просторову сфери міжнародного права.

Суб'єктивна сфера визначається навколо суб'єкта, до якого застосовується міжнародне право. Наразі не існує держав поза законом. Важливою зміною в суб'єктній сфері є те, що вона тепер включає міжурядові організації. Розширення сфери застосування міжнародного права на фізичних осіб залишається дискусійним. Формальне визнання фізичних осіб суб'єктами міжнародного права не має сенсу, оскільки вони не мають відповідної можливості використовувати механізми міжнародного права.

Предметна сфера міжнародного права – це певне коло міжнародних відносин (переважно міждержавних), що перебувають під його регулюванням. Варто зазначити, що міжнародне право регулює не всі відносини, а лише ті, які зачіпають суттєві інтереси держав, міжнародних організацій та міжнародного співтовариства в цілому. Предметом міжнародно-правового регулювання є суспільні відносини, які можуть виникати в міжнародному співтоваристві з приводу певних матеріальних і нематеріальних благ. Наприклад, міжнародні правовідносини формуються з приводу таких благ, як природні ресурси, морське дно, континентальний шельф, об'єкти, що запускаються в космос.

Об'єктна сфера пов'язана з предметною сферою тим, що включає лише відносини між суб'єктами міжнародного права.

Ці аспекти сфери дії міжнародного права мають особливе значення. У всіх договорах першочергове значення має суб'єктний склад. Тобто, хто є суб'єктом договору.

На практиці найбільше уваги приділяється просторовій сфері дії міжнародного права. Це стосується суші, вод, повітряного та космічного простору, на які поширюється дія міжнародного права. Абсолютна просторова сфера дії міжнародного права може бути визначена як простір у космічному просторі, океанах і Антарктиді. Ці простори абсолютно підпадають під просторову сферу дії міжнародного права. Тільки міжнародне право визначає його режим.

Міжнародне право також діє в межах території держави. Однак саме держава регулює процедури застосування міжнародного права на своїй території. До них належать: принцип громадянства, тобто принцип позитивної правосуб'єктності, принцип негативної правосуб'єктності, принцип захисту, принцип компенсаційного правосуддя та принцип універсальної юрисдикції. Принцип універсальної юрисдикції має велике значення в міжнародному кримінальному праві, оскільки він встановлює юрисдикцію національних судів переслідувати і карати за злочини за міжнародним правом. Ці принципи судової юрисдикції в міжнародному праві обговорюються та обґрунтовуються в доктрині міжнародного права.

Міжнародна правосуб'єктність держави. Юрисдикція держави. Суб'єкти міжнародного публічного права не підлягають жодній юрисдикції, тоді як суб'єкти міжнародного приватного права підпадають під різні юрисдикції держави. Де-юре визнання, яке вважається офіційним, повним і остаточним, включає можливість стабілізації відносин у політичній та економічній сферах, обмін дипломатичними представництвами, визнання повноважень судових та адміністративних органів держави та імунітет від юрисдикції держави, що визнала. Питання юрисдикції також стосується, серед іншого, дипломатичного імунітету та недоторканності дипломатичних представництв і дипломатів. Дипломатичний привілей означає, що дипломати звільняються від юрисдикції держави перебування і не підлягають примусовим заходам або санкціям відповідно до національного законодавства. Це необхідна гарантія для нормального виконання дипломатичних функцій. До особистих привілеїв та імунітетів представників належать: недоторканність особи і місця проживання; імунітет від кримінальної юрисдикції держави перебування; імунітет від цивільної та адміністративної юрисдикції щодо службової діяльності; фіскальний (податковий) імунітет. Слід пам'ятати, що населення зазвичай визначається як група осіб, які проживають у країні в певний час і перебувають під юрисдикцією цієї країни. Усі права і свободи, закріплені у Загальній декларації прав людини, повинні поважатися і дотримуватися в державах-членах ООН і на територіях, що перебувають під їхньою юрисдикцією. Варто зазначити, що міжнародне гуманітарне право містить мінімальні стандарти дотримання прав людини в екстремальних ситуаціях і встановлює обов'язок держав надавати такі гарантії особам, які не є їхніми громадянами і тимчасово перебувають під їхньою юрисдикцією, в тому числі і в питанні військовополонених. Екстериторіальна юрисдикція держави як така, а також тому, що вона впливає

з міжнародної правосуб'єктності держави, зберігається навіть у межах території іншої держави, відповідно до певних міжнародних звичаїв та угод.

Питання до практичного заняття:

1. Поняття й особливості міжнародного права. Міжнародне право як самостійна система права. Функції міжнародного права.
2. Юридично обов'язкова сила міжнародного права та сфера дії міжнародного права: просторова сфера дії міжнародного права; суб'єктна й об'єктна сфера міжнародного права; Екстериторіальна дія міжнародного права.
3. Поняття «юрисдикція», правовий зміст та її особливості в міжнародному праві.
4. Міжнародна правосуб'єктність держави. Юрисдикція держави.
5. Історія розвитку міжнародної юстиції до XX століття. Третейський суд (арбітраж) як один з стародавніх способів вирішення суперечок.
6. Гаазькі мирні конференції 1899-1907 років: розвиток міжнародного судочинства.
7. Створення Постійної палати третейського суду. Правовий статус Постійної палати третейського суду: організаційно-правова структура, правовий статус та її юрисдикція.
8. Становлення міжнародної юстиції у XX столітті. Постійна палата міжнародного правосуддя.
9. Міжнародна юстиція після Другої Світової війни.

Теми для самостійної роботи:

1. Міжнародні відносини і міжнародне право до Другої світової війни: питання юрисдикції судових органів.
2. Міжнародні відносини і міжнародне право після Другої світової війни: питання юрисдикції судових органів.
3. Міжнародне право як самостійна система права та питання юрисдикції держав. Функції міжнародного права.
4. Юридично обов'язкова сила міжнародного права.
5. Сфера дії міжнародного права. Просторова сфера дії міжнародного права. Суб'єктна й об'єктна сфера міжнародного права. Екстериторіальна дія міжнародного права.
6. Теорії співвідношення внутрішньодержавного та міжнародного права та питання юрисдикції.
7. Юридично обов'язкова сила міжнародного права. Сфера дії міжнародного права.
8. Поняття «юрисдикція», правовий зміст та її особливості в міжнародному праві.
9. Міжнародна правосуб'єктність держави. Юрисдикція держави.
10. Третейський суд (арбітраж) як один з стародавніх способів вирішення суперечок.

11. Гаазькі мирні конференції 1899-1907 років: розвиток міжнародного судочинства.
12. Створення Постійної палати третейського суду. Правовий статус Постійної палати третейського суду: організаційно-правова структура, правовий статус та її юрисдикція.
13. Становлення міжнародної юстиції у XX столітті. Постійна палата міжнародного правосуддя.
14. Побудова сучасної системи міжнародної юстиції та питання юрисдикції.

Теми рефератів:

1. Розвиток феномену юрисдикції в міжнародному праві за ідеями Гуго Гроція та його послідовників.
2. Роль діяльності Ліги Націй в становленні інституту юрисдикції.
3. Екстериторіальна дія норм міжнародного права та питання юрисдикції держав.

Міжнародно-правові акти:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
2. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text.
3. Проект висновків щодо ідентифікації міжнародного звичаєвого права з коментарями 2018 року. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_13_2018.pdf.
4. Положення про Комісію міжнародного права від 21.11.1947. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_a01

Рекомендована література:

1. Міжнародне публічне право : у 2 т. : підручник / за ред. В. В. Мицика ; авт. кол.: В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич та ін. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
2. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
3. Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку: колект. монографія / наук. ред. В. Репецький, І. Земан, В. Гутник. Львів, Дрогобич: Коло, 2021.
4. Грушко М. В., Мануїлова К. В., Федорова Т. С. Роль та місце інституту юрисдикції в міжнародному праві. *Академічні візії*. 2023 № 21. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/521/477>
5. Андрейченко С.С., Мануїлова К.В., Грушко М.В. Питання правонаступництва держав щодо міжнародно – правової відповідальності

- у зв'язку з діяльністю повстанських рухів чи інших рухів. Серія:Право. 2022, №4. С.217 -222
6. Тарасов О. В. Структура міжнародно-правової реальності. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 168-174.
 7. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. 2-ге вид., допов. Харків: Право, 2019. 404 с.
 8. Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права : дис.. ... канд. юрид.наук: 12.00.11. Київ, 2019. 223 с.
 9. Stah C. A Critical Introduction to International Criminal Law. Cambridge University, 2019. 464 p.
 - 10.Бойко А. С. Трибуналізація міжнародного правопорядку як ознака міжнародного правосуддя. *Правова позиція*. 2021. № 1. С. 83-87
 - 11.Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку: колект. монографія / наук. ред. В. Репецький, І. Земан, В. Гутник. Львів, Дрогобич: Коло, 2021.

ТЕМА 2. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА СПЕЦІАЛЬНІ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Лекційні питання:

1. Теорії юрисдикції у міжнародному праві.
2. Принципи кримінальної юрисдикції:
 - територіальний принцип,
 - активний персональний принцип; пасивний персональний принцип,
 - захисний принцип,
 - принцип універсальності.
3. Види кримінальної юрисдикції:
 - предметна (*ratione materiae*);
 - просторова (*ratione loci*);
 - темпоральна (*ratione temporis*);
 - персональна (*ratione personae*).
4. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя. Міжнародно-правові акти та поділ міжнародних стандартів у сфері правосуддя.
5. Окремі спеціальні стандарти за «Бангалорські принципи поведінки суддів» від 19 травня 2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р.
6. Окремі міжнародні принципи у сфері правосуддя.

Теорії юрисдикції у міжнародному праві. Більшість вчених-міжнародників сходяться на думці, що юрисдикція є важливою властивістю, притаманною державам як суб'єктам міжнародного права (наприклад, В. Буткевич, М. Буроменський, С. Черніченко). Слід мати на увазі, що юрисдикція притаманна суб'єкту міжнародного права, який не тільки має здатність встановлювати певні норми поведінки та створювати відповідно до них правові норми, а й забезпечувати їх належне та сумлінне дотримання, оскільки практична реалізація юрисдикції часто пов'язана із застосуванням механізмів примусу. В науці праві вченими стверджувалось, що держава, встановлюючи відповідні правила («законодавча юрисдикція», або «нормотворча влада»), має повноваження визначати порушення правил та їхні наслідки запроваджуючи процедури для їх визначення («юрисдикція» або «судова влада»), а також забезпечуючи виконання наслідків, таких як втрата свободи або майна, у разі порушення правил, встановлених державою («примусова юрисдикція» або «примусова влада»). Однак саме відсутність єдиного розуміння чи нормативного визначення у використанні категорії «юрисдикція» в міжнародному праві, а отже, й існування широких/вужьких тлумачень юрисдикції в доктрині міжнародного права, є причиною її широкого/вужького застосування.

Професор М. Бассіуні (та прихильники його ідей, зокрема Г. Шварценбергер і Г. Верле), як відомо, перераховує щонайменше п'ять теорій юрисдикції, визнаних у міжнародному праві: 1) «територіалізм, заснований на місці вчинення злочину»; 2) «позитивний індивідуалізм» («націоналізм» або «принцип громадянства»); 3) «принцип юрисдикції, заснований на місці вчинення злочину»; 4) «принцип юрисдикції, заснований на «націоналізм» або принцип громадянства), зазвичай заснований на громадянстві передбачуваного злочинця»; 3) «негативний індивідуалізм, заснований на громадянстві жертви злочину»; 4) «протекціонізм, заснований на національних інтересах, порушених злочином» і 5) «принцип універсальності, заснований на міжнародному характері злочину». Варто зазначити, що обсяг і межі юрисдикції визначаються шляхом класифікації основних форм юрисдикції. Іншими словами, норми про екстериторіальну юрисдикцію мають виключно внутрішньодержавний правовий характер.

Принципи кримінальної юрисдикції (територіальний принцип, активний персональний принцип; пасивний персональний принцип, захисний принцип, принцип універсальності). Теорія територіальної юрисдикції є загальноприйнятою і полягає в тому, що держави застосовують принцип справедливого покарання та правила поведінки (верховенства права) в межах своїх кордонів. На думку більшості вчених, це є «проявом суверенітету» і «всі держави дотримуються територіальної юрисдикції на основі принципу суверенної рівності держав». Територіальна юрисдикція поширюється на всіх, хто перебуває на цій території, включаючи власних громадян та іноземців. На практиці часто трапляються випадки, коли злочин вчиняється на території однієї держави, а його наслідки настають на території іншої держави. У такому випадку обидві держави мають територіальну юрисдикцію. Держава може притягнути

особу до відповідальності за принципом територіальності, якщо частина злочину була вчинена на її території. Бувають триваючі та незакінчені злочини, а також злочини, вчинені у співучасті. Національне кримінальне законодавство багатьох держав передбачає, що кримінальний закон застосовується, навіть якщо злочин не тільки закінчено, але й розпочато або продовжено на території держави. Таким чином, позиція національного законодавства окремих держав також береться до уваги. Однак, відповідно до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., територіальна юрисдикція поширюється і на транснаціональні злочини (визначення транснаціонального злочину наведено у ст. 3(2) Конвенції). Тобто, «кожна Держава-учасниця відповідно до статей 5, 6, 8 і 23 цієї Конвенції має юрисдикцію щодо транснаціонального злочину, якщо а) злочин було вчинено на території цієї Держави-учасниці або б) злочин було вчинено на борту судна, що на час вчинення злочину перебувало під прапором цієї Держави-учасниці, або на борту повітряного судна, зареєстрованого відповідно до законодавства цієї Держави-учасниці на цей час». вживає необхідних заходів для встановлення юрисдикції щодо встановленого злочину» (ст. 15, п. 1). Якщо злочин вчинено на території більш ніж однієї держави, визначити місце вчинення міжнародного злочину стає складно. Необхідно враховувати різницю між місцем вчинення злочину як географічним поняттям і місцем вчинення злочину як юридичним фактом.

Однак, поряд з територіальним принципом, сучасне міжнародне кримінальне право та національне законодавство передбачають можливість застосування різних видів екстериторіальної юрисдикції. Індивідуалізм, зазвичай заснований на національності передбачуваного злочинця (також відомий як принцип національності або принцип громадянства), набув значного значення у зв'язку з безпрецедентним зростанням транснаціональної злочинності і відіграє важливу роль у кримінальній юрисдикції в міжнародному кримінальному праві. Існує позитивний індивідуальний принцип, який враховує громадянство передбачуваного злочинця, і негативний індивідуальний принцип, який враховує громадянство жертви злочину. Індивідуальний принцип також застосовується до осіб без громадянства, які постійно проживають на своїй території. Відповідно до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності: «(а) якщо злочин вчинено проти громадянина Держави-учасниці; (б) якщо злочин вчинено громадянином цієї Держави-учасниці або особою без громадянства, яка має постійне місце проживання на її території».

Принцип пасивного громадянства по-різному реалізується в різних державах: в одних він застосовується до всіх злочинів, в інших – до найбільш тяжких злочинів. Законодавство багатьох країн визначає умови, за яких цей принцип повинен застосовуватися. Серед них – заява потерпілого, присутність передбачуваного злочинця, покарання за правопорушення за законами обох країн та низка інших умов. Більшість країн обмежують застосування цього принципу певними видами злочинів. Подвійна кримінальна відповідальність закріплена як умова застосування пасивної юрисдикції в багатьох країнах (наприклад, у Греції, Швеції та Фінляндії).

Захисний принцип, що лежить в основі екстериторіальної кримінальної юрисдикції (принцип безпеки, матеріально-правовий принцип), полягає в тому, що будь-яка держава має право розглядати злочини, вчинені за межами держави, які безпосередньо зачіпають її інтереси. Відповідно до цього принципу, екстериторіальна юрисдикція держави виникає тоді, коли інша держава, в якій було вчинено злочин або громадяни якої є злочинцями, не може з різних причин забезпечити безпеку власних інтересів. «Принцип оборони виправдовує екстериторіальну юрисдикцію держави щодо злочинів, які порушують її національні інтереси». У таких випадках держава має право переслідувати особу незалежно від того, де було скоєно злочин, за умови, що особа перебуває під її повною юрисдикцією. Щодо транснаціональних злочинів, таких як тероризм, кіберзлочинність, корупція, незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин, посягання на національні культурні цінності, підробка грошей, відмивання грошей та екоцид, принцип захисту набуває все більшого поширення в державному законодавстві та судовій практиці.

Окремої уваги заслуговує принцип універсальності. Значення цього принципу полягає в тому, що він дозволяє державам поширювати кримінальну юрисдикцію на діяння, які вважаються злочинами за міжнародним правом, незалежно від громадянства особи, яка їх вчинила, або місця вчинення. Принцип універсальної кримінальної юрисдикції є одним з аспектів здійснення екстериторіальної юрисдикції, передбаченої національними правовими системами. Універсальна юрисдикція поширюється на злочини, передбачені міжнародним правом. Міжнародні злочини у строгому розумінні є такими в силу заборони кримінального закону, оскільки відповідальність за ці діяння настає за міжнародним правом, незалежно від того, чи відображений склад таких злочинів у праві держави, до якої вони належать. Принцип універсальної юрисдикції має спеціальний характер. Це означає, що він застосовується до певних категорій злочинів, а не до всіх злочинів, відомих кримінальному праву. Баланс застосування універсальної юрисдикції дозволяє застосовувати її до категорій злочинів, за які видача заборонена ст.ст. 3, 4, 5, 6 і 9 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. У випадку інших універсальних юрисдикцій переліки злочинів чітко визначені міжнародним та національним кримінальним правом. Основою для таких переліків злочинів є міжнародні злочини, зокрема геноцид, апартеїд, агресія та воєнні злочини. Відповідно до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р., екстрадиція не допускається за політичні злочини (ст. 3) та воєнні злочини, які не є звичайними кримінальними правопорушеннями (ст. 4). Екстрадиція не допускається за фінансові злочини, пов'язані з оподаткуванням, митними, тарифними та валютними питаннями, підлягають екстрадиції за згодою сторін (ст. 5).

Питання юрисдикції відображено в застереженні Мартенса як одному з основних принципів міжнародного гуманітарного права, принципах міжнародного права, визнаних Нюрнберзьким судовим кодексом (затвердженим Комісією міжнародного права в 1950 р.) як основний принцип міжнародного

кримінального права, а також у Прінстонських принципах універсальної юрисдикції від 2001 р.

Міжнародна та національна правові доктрини містять підстави для застосування різних підстав для здійснення юрисдикції залежно від обставин. Існує також принцип прапора (принцип представництва, принцип розподілу повноважень) та принцип ефекту (залежно від наслідків злочину). Так, ст. 15 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності містить положення про принцип прапора: «Кожна Держава-учасниця, коли злочин вчиняється на борту судна, що плаває під прапором цієї Держави-учасниці, або повітряного судна, зареєстрованого згідно із законодавством цієї Держави-учасниці під час вчинення злочину, <...> здійснює юрисдикцію над . вживає необхідних заходів для її встановлення» (ст. 15(1)(b)). Це положення перегукується зі ст. 4 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р.

У 2006 р. під час роботи над кодифікацією екстериторіальної юрисдикції Комісія міжнародного права ООН, зважаючи на суперечливість принципу ефективності як самостійного юрисдикційного принципу, зробила наступні роз'яснення. Доктрина права наслідків (ефектів) стосується «юрисдикції, встановленої над діями іноземця, які відбуваються за межами території держави і мають серйозні наслідки на цій території». Іншими словами, згідно з доктриною, «ефект» або «наслідок» дії не вимагає наявності злочинного дії на території компетентної держави, а об'єктивна територіальність означає, що держава може встановити юрисдикцію, якщо принаймні частина злочину була вчинена на її території. З розширенням міжнародних відносин і перетином кримінальних правопорушень через національні кордони, ці правопорушення були включені до глобальних і регіональних договорів як самостійна підстава для встановлення юрисдикції. Однією з перших спроб сформулювати принцип «наслідків» була ст. 27 Конвенції ООН з морського права 1982 р., в якій зазначено, що «кримінальна юрисдикція прибережної держави не може здійснюватися на борту іноземних суден, що здійснюють транзит через територіальне море, щодо злочинів, вчинених на борту, якщо тільки наслідки злочину не поширюються на прибережну державу». Принцип «наслідків» також відображений у ст.ст. 4 і 42 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. 2 Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р., в якій йдеться про злочин відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 23), Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р., а також криміналізація торгівлі людьми, нелегальної міграції та контрабанди вогнепальної зброї, передбачена Протоколом до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, також заснована на принципі «наслідків». Вважається, що ці три протоколи передбачають встановлення юрисдикції: жоден з трьох протоколів не містить положень про державну юрисдикцію, а ст. 1(2), яка є спільною для всіх, передбачає, що Конвенція застосовується *mutatis mutandis* до цих положень, так що злочини,

передбачені цими актами, вважаються договірними злочинами, а отже, підпадають під принцип юрисдикції, передбачений Конвенцією.

Види юрисдикції (предметна (*ratione materiae*); просторова (*ratione loci*), темпоральна (*ratione temporis*), персональна (*ratione personae*)). Питання співвідношення кримінальної юрисдикції держав за нормами і принципами міжнародного права та юрисдикції міжнародних судових органів потребує спеціального дослідження.

Виділяють види юрисдикції: матеріальна юрисдикція (*ratione materiae*), просторова юрисдикція (*ratione loci*), часова юрисдикція (*ratione temporis*), персональна юрисдикція (*ratione personae*). Питання юрисдикції регулюється правом держав відповідно до норм міжнародного права. За загальним правилом, держави здійснюють повну юрисдикцію в межах власної території та обмежену юрисдикцію щодо власних громадян за межами своєї території, в спеціальних економічних зонах та на континентальному шельфі.

Існує кілька параметрів критеріїв юрисдикції міжнародних кримінальних органів. Відповідно до них розрізняють такі види юрисдикції:

- матеріальна юрисдикція – *ratione materiae* (відповідно до обставин, що мають відношення до предмета розгляду). Міжнародний кримінальний суд розглядає «найсерйозніші злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства в цілому». Це формулювання встановлює критерії тяжкості злочину і фокусується на його найвищому ступені;
- просторовий – *ratione loci* (за обставинами, що стосуються місця). Залежно від того, в якому місці вчиняється діяння, розрізняють територіальну та екстериторіальну юрисдикцію. Юрисдикція, що здійснюється в межах національної території, називається територіальною юрисдикцією. В її основі лежить вищезгаданий територіальний принцип. Як правило, судова влада має територіальний характер. Найбільш яскраво це проявляється у кримінальній юрисдикції, де невід’ємним є принцип, що юрисдикція належить суду, де було вчинено злочин. Однак кримінальна юрисдикція держави не обмежується територіальністю, а передбачає також можливість застосування екстериторіальності. Судова влада, що здійснюється за межами території, є екстериторіальною. Юрисдикція за цим принципом, як правило, обмежена і має лише рекомендаційний характер. До екстериторіальної юрисдикції застосовуються три принципи: особистий, захисту (або безпеки) та універсальності.
- тимчасова юрисдикція – *ratione temporis* (з огляду на тимчасові обставини); кілька положень Статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року роз’яснюють її суть. Зокрема, «Суд має юрисдикцію лише щодо злочинів, вчинених після набуття чинності Статутом. Якщо будь-яка держава стає державою-учасницею після набуття чинності Пакту, Суд може здійснювати юрисдикцію тільки щодо злочинів, вчинених після набуття чинності Пакту стосовно цієї держави, якщо тільки ця держава не зробить заяву про це». Іншими словами, юрисдикція Міжнародного кримінального

суду не є ретроспективною. Міжнародний кримінальний суд може розглядати лише злочини, вчинені після набуття чинності Пакту;

- персональна юрисдикція – *ratione personae* (залежно від обставин, що стосуються суб'єкта). Статут Міжнародного кримінального суду (1998). В його основі лежить принцип індивідуальної кримінальної відповідальності. Це питання викликає багато суперечок між державами, що пов'язано з неузгодженістю правових систем і відмінностями в термінології та концептуальному змісті багатьох правових понять.

Існують також відмінності, засновані на характері влади, такі як законодавча (розпорядча влада: повноваження держави встановлювати норми, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами), виконавча (примусова влада: повноваження забезпечувати дотримання законів і актів) і судова влада, а також відмінності, засновані на повній і неповній сфері дії (обмеженій сфері дії).

Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя. Міжнародно-правові акти та поділ міжнародних стандартів у сфері правосуддя. Прагнення України до європейської інтеграції, зокрема до Європейського Союзу (ЄС), зобов'язує її наблизити своє законодавство до міжнародних та європейських стандартів у низці сфер, у тому числі у сфері правосуддя. Підвищення рівня відповідності таким стандартам у сфері правосуддя сприятиме виконанню Україною своїх зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У зв'язку з цим особливого значення набуває позитивний досвід багатьох країн у сфері правосуддя, міжнародні стандарти, вивчення та запозичення європейських стандартів і, відповідно, та роль, яку вони відіграють у забезпеченні єдності судової практики на користь осіб у сферах, пов'язаних з юрисдикцією та правосуддям. При реформуванні судової влади в Україні необхідно враховувати міжнародні стандарти правосуддя, суспільні запити та існуючі якісні моделі правосуддя, які довели свою ефективність та дієвість. Насамперед, виходячи з міжнародного досвіду, слід звернути увагу на принципи та стандарти здійснення правосуддя, закріплені в таких міжнародно-правових документах: Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р., схваленому Економічною та Соціальною Радою ООН 27 липня 2006 р., Бангалорських принципах 2002 р., Конвенції про права людини і основоположні свободи та Бангалорських принципах поведінки суддів 2002 р. Основні принципи незалежності судових органів (прийняті сьомою сесією Конгресу з попередження злочинності та поводження з правопорушниками у 1985 р.), Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 60/159 «Права людини при здійсненні правосуддя» (2005), Резолюція Комітету ООН з прав людини 2004/32 «Доброчесність правосуддя» (2004), ці міжнародні документи Визначено роль суддів у здійсненні правосуддя. Це закономірно і важливо, оскільки судова влада є найважливішою гарантією верховенства права та захисту прав і свобод людини. Забезпечення єдності судової практики є реалізацією принципів визначеності права та верховенства права. Дотримання таких міжнародних та європейських стандартів судами в

демократичних країнах світу та Європи сприяє забезпеченню єдності судової практики, як того вимагають міжнародні документи ООН та інституцій ЄС і Ради Європи.

Заслужують на увагу різні підходи науковців до типологізації міжнародних стандартів. З огляду на це, можна запропонувати поділити міжнародні стандарти у сфері правосуддя на дві групи: 1) базові загальновизнані міжнародні стандарти (обов'язкові міжнародно-правові стандарти) та 2) спеціальні міжнародні стандарти у сфері правосуддя (стандарти рекомендаційного характеру).

Міжнародні та європейські стандарти можна поділити на базові, загальновизнані міжнародні стандарти та спеціальні міжнародні стандарти у сфері правосуддя. Їх вплив на забезпечення єдності судової практики у світі та європейських демократичних державах є беззаперечним. Комплексна імплементація таких стандартів у контексті судової реформи в Україні є доцільною та важливою для забезпечення єдності судової практики, утвердження принципу людиноцентризму та побудови правової держави.

Деякі спеціальні стандарти, засновані на Бангалорських принципах поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалених резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року 1. Незалежність суддів Незалежність та неупередженість судової влади має важливе значення для забезпечення захисту прав людини та демократії в країні. Незалежність суддів є необхідною умовою забезпечення верховенства права та важливою гарантією права на справедливий суд. У своєму індивідуальному та належному інституційному прояві судді повинні відстоювати принцип незалежності судової влади; 2. Об'єктивність суддів є безумовною умовою належного виконання ними своїх службових обов'язків, що виявляється як у належному змісті ухвалених рішень, так і в усіх процесуальних діях, які мають супроводжувати стадію ухвалення рішення 3. Чесність і непідкупність є необхідними умовами належного виконання суддею своїх обов'язків; 4. Дотримання та демонстрація етичних стандартів є невід'ємною частиною обов'язків судді; 5. Забезпечення рівного ставлення до всіх учасників судового процесу має першочергове значення для належного виконання суддею своїх обов'язків 6. Компетентність і старанність є необхідними для виконання суддівських обов'язків. Ці обов'язки включають не лише обов'язки судді під час здійснення судочинства та винесення судових рішень, а й інші обов'язки, пов'язані з діяльністю судової влади чи суду. Таким чином, судова реформа має відбуватися шляхом імплементації загальних міжнародних принципів правосуддя і, відповідно, правил поведінки суддів у національне законодавство. Першочергову увагу слід приділити аналізу основних засад судочинства, відображених у міжнародній правовій практиці, які мають стати основою для подальшого реформування.

Окремі міжнародні принципи у сфері правосуддя. Основними передумовами повної та ефективної імплементації міжнародних принципів у сфері кримінального судочинства є:

- Принцип *nulla poena sine lege* зобов'язує держави визнавати особу злочинцем лише в момент вчинення діяння за певних умов, а саме: а) якщо

національне законодавство вважає його злочином; і б) якщо злочин має бути таким відповідно до міжнародного права. Відповідно до цього принципу, важливо, щоб закони про покарання не лише описували злочинні діяння, але й встановлювали обставини, які можуть виправдовувати вчинення таких діянь, пом'якшувати чи обтяжувати такі діяння або передбачати обставини, за яких такі діяння є допустимими. Важливо також, щоб закон не встановлював більш суворе покарання, ніж покарання, яке застосовувалося законом на момент вчинення злочину. З метою захисту прав людини від будь-якого свавілля, як зазначено у ст. 23В Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р., принцип *nulla poena sine lege* забороняє застосування аналогії у кримінальному праві.

- Фундаментальним принципом кримінальної юрисдикції є принцип особистої кримінальної відповідальності, який є головним у системі загальних принципів кримінального права і відображає вихідне положення всієї сучасної національної кримінально-правової доктрини та правозастосовчої практики. У міжнародному праві він закріплений у положеннях Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р.: «Будь-яка особа, яка вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, підлягає особистій відповідальності та покаранню відповідно до цього Статуту» (ч. 2 ст. 25).
- Не менш важливим принципом є принцип незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності (або принцип невідворотності покарання для осіб, які вчинили міжнародні злочини). Вперше цей принцип був закріплений у Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 року. (а) Воєнні злочини, визначені у Статуті Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі від 8 серпня 1945 року та підтверджені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН 3(I) від 13 лютого 1946 року та 95(I) від 11 грудня 1946 року, а також серйозні порушення, визначені у Женевській конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року.

Питання до практичного заняття:

1. Теорії юрисдикції у міжнародному праві.
2. Принципи юрисдикції:
 - територіальний принцип,
 - активний персональний принцип; пасивний персональний принцип,
 - захисний принцип,
 - принцип універсальності.
3. Види юрисдикції:
 - предметна (*ratione materiae*);
 - просторова (*ratione loci*);
 - темпоральна (*ratione temporis*);
 - персональна (*ratione personae*).

4. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя.
5. Міжнародно-правові акти та поділ міжнародних стандартів у сфері правосуддя.
6. Окремі спеціальні стандарти за «Бангалорські принципи поведінки суддів» від 19 травня 2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р.
7. Окремі міжнародні принципи у сфері правосуддя.
8. Судовий прецедент як джерело права в англосаксонській правовій системі.
9. Судовий прецедент в системі загального та континентального права.
10. Співвідношення суб'єктів національної та міжнародної юрисдикції.

Теми для самостійної роботи:

1. Співвідношення суб'єктів національної та міжнародної юрисдикції.
2. Судовий прецедент як джерело права в англосаксонській правовій системі. Судовий прецедент в системі загального та континентального права.
3. Судовий прецедент та судова практика: проблема співвідношення.
4. Перспективи застосування судового прецеденту як джерела права в Україні. Застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини судами України.
5. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя: особливості термінології та класифікації.
6. Міжнародно-правові акти, які декларують міжнародні стандарти у сфері правосуддя.
7. Теорії юрисдикції у міжнародному праві.
8. Принципи кримінальної юрисдикції: територіальний принцип, активний персональний принцип; пасивний персональний принцип, захисний принцип, принцип універсальності.
9. Види кримінальної юрисдикції: предметна (*ratione materiae*); просторова (*ratione loci*); темпоральна (*ratione temporis*); персональна (*ratione personae*).
10. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя.
11. Міжнародно-правові акти та поділ міжнародних стандартів у сфері правосуддя.
12. Окремі спеціальні стандарти за «Бангалорські принципи поведінки суддів» від 19 травня 2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р.
13. Окремі міжнародні принципи у сфері правосуддя.
14. Зустрічі глав держав і урядів, вплив їх підсумкових актів на формування норм щодо юрисдикції держав в міжнародному праві.

Теми рефератів:

1. Принцип універсальності в міжнародному праві: теорія та практика застосування.
2. Індивідуальна кримінальна відповідальність та питання юрисдикції.
3. Принцип незастосування терміну давності до воєнних злочинів та злочинів проти людства в практиці міжнародного права.

Міжнародно-правові акти:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
2. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text.
3. Бангалорські принципи поведінки суддів» від 19 травня 2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р. Проект висновків щодо ідентифікації міжнародного звичаєвого права з коментарями 2018 року. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_13_2018.pdf.
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text.

Рекомендована література:

1. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності) : підручник / В. А. Гринчак та ін.. Харків : Право, 2019. 440 с.
2. Міжнародне публічне право : у 2 т. : підручник / за ред. В. В. Мицика. Т. 1: Основи теорії. Харків : Право, 2020. 416 с.
3. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право: підручник. Одеса : Право, 2020. 648 с.
4. Стрельцова Є. Д. Теорія і практика уніфікації міжнародного права в умовах глобалізації (міжнародний та національно-правовий аспекти): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2020. 42 с.
5. Федчишин А. А. Генезис законодавства про третейські суди і міжнародний комерційний арбітраж. Часопис Київського університету права. 2019. № 4 С. 390-397.
6. Бойко А. С. Трибуналізація міжнародного правопорядку як ознака міжнародного правосуддя. *Правова позиція*. 2021. № 1. С. 83-87
7. Андрейченко С.С., Мануїлова К.В., Грушко М.В. Питання правонаступництва держав щодо міжнародно – правової відповідальності у зв'язку з діяльністю повстанських рухів чи інших рухів. Серія:Право. 2022, №4. С.217-222

8. Грушко М. В. Універсальна юрисдикція щодо серйозних порушень міжнародного гуманітарного права // Правова система України в умовах новітніх викликів міжнародного порядку : матеріали науково-практичної заочної конференції (м. Одеса, 20 травня 2020 р.) / за ред. М.Р. Аракеяна. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 128с. С. 79-82
9. Банчук-Петрова О.В. Дипломатія у механізмі врегулювання міжнародних територіальних спорів. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. Випуск 5. 2020. С. 9-21.
10. The Oxford Handbook of International Criminal Law / Edited by Kevin Heller, Frederic Megret, Sarah Nouwen, Jens Ohlin, and Darryl Robinson. Oxford University Press, 2020. 918 p.

ТЕМА 3. МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН: ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЮРИСДИКЦІЯ

Лекційні питання:

1. Міжнародний суд ООН: загальна характеристика.
2. Склад та структура Міжнародного Суду ООН.
3. Компетенція Міжнародного суду ООН.
4. Юрисдикція Міжнародного суду ООН.
5. Зв'язок Міжнародного суду ООН з іншими органами ООН.

Міжнародний суд ООН: загальна характеристика. Міжнародний суд ООН (МС ООН) є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй (ООН). Міжнародний Суд був заснований Статутом Організації Об'єднаних Націй, підписаним у Сан-Франциско 26 червня 1945 року: для досягнення однієї з головних цілей ООН – «забезпечення мирними засобами, згідно з принципами справедливості та міжнародного права, вирішення або залагодження міжнародних спорів і ситуацій, які можуть призвести до порушення миру». Він розглядає правові спори між державами відповідно до міжнародного права та надає консультативні висновки з правових питань, переданих йому органами та спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй, які були належним чином уповноважені на це. Суд діє відповідно до Статуту та Правил процедури, які є частиною Статуту. Він розпочав свою діяльність у 1946 році, замінивши Постійну палату міжнародного правосуддя (ППМП), яка була створена у 1920 році під егідою Ліги Націй. Місцезнаходженням Суду є Палац миру в Гаазі (Нідерланди). З шести головних органів Організації Об'єднаних Націй Суд – єдиний, розташований за межами Нью-Йорка. Інші п'ять головних органів Організації Об'єднаних Націй – це Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада з опіки і Секретаріат.

Суд виконує подвійну функцію: вирішує правові спори, передані йому державою відповідно до міжнародного права, і дає консультативні висновки з

правових питань на запит належним чином уповноважених органів і спеціалізованих установ ООН.

Згідно зі ст. 34 Статуту сторонами у спорах, які розглядаються Судом, можуть бути лише держави, а тому лише вони можуть передавати їх на розгляд.

Таким чином, Суд не може розглядати спори між державою та міжнародною організацією або між двома міжнародними організаціями, а також не може слухати численні письмові та усні заяви приватних осіб (наприклад, корпорацій чи неурядових організацій) або окремих осіб, які отримує Секретаріат, якими б обґрунтованими вони не були:

- всі держави-члени Організації Об'єднаних Націй, які, ратифікувавши Статут, взяли на себе передбачені в ньому зобов'язання і, таким чином, автоматично стали учасниками Статуту Суду, який є невід'ємною частиною Статуту;

- ті держави, які стали учасниками Статуту Суду, не ставши членами ООН;

- будь-яка інша держава, яка, не будучи членом Організації Об'єднаних Націй або учасником Статуту, надіслала до Секретаріату заяву, яка відповідає вимогам, встановленим Радою Безпеки, за допомогою якої вона визнала юрисдикцію Суду і зобов'язалася сумлінно виконувати рішення Суду (такими виявилися багато держав, які стали членами ООН).

Склад та структура Міжнародного Суду ООН. Суд складається з незалежних суддів, незалежно від їхнього громадянства, які мають високі моральні якості та відповідають вимогам для призначення на найвищу судову посаду у своїй країні, або які є юристами, що користуються авторитетом та є фахівцями у міжнародному праві. Суд складається з 15 членів, серед яких не може бути двох громадян однієї держави. Лише особи, які можуть вважатися громадянами більш ніж однієї держави, розглядаються Судом як громадяни тієї держави, в якій вони зазвичай користуються своїми громадянськими та політичними правами. Члени Суду обираються Генеральною Асамблеєю і Радою Безпеки з числа осіб, висунутих національними органами Постійної палати третейського суду при Третьому Верховному Суді, відповідно до наступних положень. У випадку держави-члена Організації Об'єднаних Націй, яка не має представництва в Постійній палаті третейського суду, кандидати висуваються національним органом, призначеним для цієї мети її власним урядом відповідно до умов, викладених у ст. 44 Гаазької конвенції про мирне вирішення міжнародних спорів 1907 року для членів Постійної палати третейського суду. Умови, на яких держави-учасниці Статуту, які не є членами Організації Об'єднаних Націй, можуть брати участь у виборах членів Суду, визначаються Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки, за відсутності будь-якої конкретної угоди. Міжнародний Суд ООН розташований в Гаазі і є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Міжнародний Суд діє відповідно до Статуту, який є частиною Статуту Організації Об'єднаних Націй. МС ООН складається з 15 висококваліфікованих суддів, які обираються (незалежно один від одного) Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки на дев'ять років; п'ять суддів йдуть у відставку кожні три роки (переобрання

заборонено); два судді не повинні бути громадянами однієї країни; і два судді не повинні походити з однієї країни.

Суд відкритий для держав, які є сторонами його Статуту на особливих умовах, та для інших держав. Суд має два види функцій у межах своєї юрисдикції: тлумачення спірних питань щодо взаємного оскарження та згоди держав, будь-яких питань у договорах чи конвенціях, передбачених Статутом Організації Об'єднаних Націй, а також подання рекомендацій щодо правових аспектів організаціям ООН або спеціалізованим установам. Суд ухвалює рішення відповідно до чинних міжнародних договорів і конвенцій, міжнародного звичаю та загальних принципів права. Крім того, враховується судова практика, а за згодою сторін – *ex aequo et bono*, тобто загальні принципи неупередженості та природного права.

Держава може в будь-який час заявити, що вона визнає юрисдикцію Суду в обов'язковому порядку в усіх правових питаннях щодо інших держав, які взяли на себе таке ж зобов'язання. Вони перелічені в ст. 36 (2) Статуту (так звана «факультативна стаття»), зокрема:

- тлумачення права;
- будь-які питання міжнародного права;
- наявність будь-якого факту, який, якщо він встановлений, становить порушення міжнародного зобов'язання;
- характер і розмір компенсації за порушення міжнародного зобов'язання.

Вищезазначені заяви можуть бути безумовними або за умови взаємності з боку певних держав; вони діють певний час. Насправді 47 держав, які зробили заяви відповідно до ст. 36, зробили застереження.

Офіційними мовами Суду є французька та англійська. Суд зобов'язаний на прохання будь-якої країни надати їй право використовувати іншу мову. Судочинство складається з двох частин: письмової та усної. Слухання справи в Суді є відкритим, якщо не було прийнято інше рішення Суду або якщо сторони не просять про недопущення публіки. Усі питання вирішуються більшістю голосів присутніх суддів. У разі рівного розподілу голосів перевагу має голос головуєчого або судді, який його замінює. Рішення Суду є остаточним і оскарженню не підлягає, але пізніше Суд може визнати наявність нових обставин і задовольнити апеляцію. З моменту заснування Судом було зареєстровано 155 справ. Суд виніс 116 рішень щодо водних і територіальних кордонів, національних питань, дипломатичних відносин і справ про захоплення заручників, а також видав 26 рекомендації.

Міжнародний суд ООН не слід плутати з Міжнародним кримінальним трибуналом, розташований у Гаазі та заснований Радою Безпеки в 1993 році як механізм перегляду боснійського мирного процесу, який пізніше призвів до укладення Дейтонської угоди.

Компетенція Міжнародного суду ООН. Усі держави-члени ООН є одночасно учасниками Статуту Міжнародного Суду ООН. Однак його юрисдикція є факультативною, тобто держава повинна прийняти конкретне

рішення про передачу юридичних питань або спору з іншою державою на розгляд Суду. Вони можуть визнавати юрисдикцію Суду різними способами:

- Держави можуть у будь-який час зробити офіційну заяву, в якій вони визнають поза будь-якими суперечками раз і назавжди, *ipso facto*, обов'язкову юрисдикцію Суду (ст. 36.2 Статуту). Таким чином, вони зобов'язуються передавати до Суду судові спори з іншою державою, яка зробила таку заяву. Тоді до юрисдикції Суду належать правові питання щодо тлумачення договору чи будь-якого положення міжнародного права; наявність факту, який у разі встановлення є порушенням міжнародного зобов'язання; характер і розмір належної компенсації за припинення міжнародного зобов'язання.
- У разі виникнення спору обидві зацікавлені держави можуть також за взаємною згодою передати його на розгляд Суду (ст. 36.1 Статуту).

Понад 300 міжнародних договорів містять посилання на Міжнародний суд з питань тлумачення або врегулювання суперечок між державами-учасниками.

Звернення до Суду та надання консультативного висновку

Ініціатива передачі спору до Суду може також виходити від Ради Безпеки, якщо остання займається мирним вирішенням розбіжностей між державами, що стосується переважно правових питань (ст. 36.2 Статуту; ст. 33 і 36.3 Статуту).

Генеральна Асамблея і Рада Безпеки можуть звернутися до Міжнародного Суду за консультативним висновком з будь-якого юридичного питання (ст. 96 (1) Статуту). Інші органи та установи Організації Об'єднаних Націй також можуть робити це за умови схвалення Генеральною Асамблеєю (ст. 96 (2) і 65 Статуту).

Заходи безпеки

Беручи до уваги темп розгляду справи, Суд може, якщо обставини, на його думку, цього вимагають, вказати заходи, яких слід вжити для захисту прав кожної сторони (ст. 41 Статуту). Це має на меті захистити права сторін та запобігти ескалації ситуації під час вирішення спору. Такі заходи є обов'язковими, без шкоди для остаточного рішення Суду. Порушення захисних заходів вважається порушенням міжнародних зобов'язань держави і тягне за собою відповідальність держави. Дотримання захисних заходів, призначених під час розгляду справи, береться до уваги Судом при винесенні остаточного рішення.

Відшкодування збитків

До юрисдикції Суду належать заяви, подані стороною до Суду щодо характеру та розміру збитків, завданих порушенням міжнародного зобов'язання (ст. 36 Пакту), які підпадають під юрисдикцію Суду. Відповідно до практики Міжнародного суду ООН, за міжнародно-протиправні діяння держави мають право на повне відшкодування завданої шкоди (Справа «Хожувська фабрика, вимога про відшкодування», рішення № 8, серія А, № 9, 1 липня 26 року) та компенсацію за неї (Боснія і Герцеговина проти Югославії)/злочин геноциду. Застосування Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, зустрічний позов, ухвала від 17 грудня 1997 року, I.C.J. Reports 1997, с.

243; рішення від 31 березня 2004 року у справі «Авена та інші громадяни Мексики (Мексика. Сполучені Штати Америки)» (Avena and Other Mexican Nationals (Mexico. United States of America), Judgment America), Judgment, I.C.J. Reports 2004, p. 59, § 119). При цьому Суд не визначає розмір і характер шкоди. По-перше, Суд встановлює факти деліктної поведінки держави і залишає питання компенсації на розсуд держави, яка бере участь у спорі. Оскільки переговори про компенсацію є стадією судового процесу, вони проводяться під наглядом Суду, і жодна зі сторін не ставить під сумнів правильність рішення Суду (Справа про військову та воєнізовану діяльність у Нікарагуа та проти Нікарагуа (Case of Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua) Nicaragua v. United States of America)). Справа I.C.J. обмежує роль судів у цьому питанні, оскільки «остаточне рішення про компенсацію приймається сторонами у спорі, а не судами». На думку Суду, недостатньо лише відсутності компромісу в питанні компенсації, оскільки «в результаті переговорів сторони повинні добросовісно дійти до узгодженого рішення на основі цього рішення».

Юрисдикція Міжнародного суду ООН. Судовий орган, заснований Статутом ООН для вирішення міждержавних спорів і функціонуючий відповідно до Статуту, який є частиною Статуту (заключний розділ XIV). Суд вирішує спори між державами, а не між приватними особами. Його не слід плутати з Міжнародним кримінальним судом (МКС), який уповноважений судити осіб на основі їх індивідуальної кримінальної відповідальності за злочини згідно з міжнародним кримінальним правом. Міжнародний суд, з іншого боку, має юрисдикцію щодо міжнародних зобов'язань і відповідальності держав. Хоча Суд є органом, передбаченим Статутом ООН, однак його юрисдикція не є обов'язковою для держав-членів. Держави можуть визнавати юрисдикцію Суду на постійній основі або шляхом спеціальних угод.

Міжнародний суд може розглянути справу, лише якщо відповідні держави визнають юрисдикцію Суду.

Юрисдикція Суду поширюється на всі правові спори щодо тлумачення договору або будь-якого положення міжнародного права; наявність факту, який у разі встановлення є порушенням міжнародного зобов'язання; характер і розмір належної компенсації за припинення міжнародного зобов'язання (ст. 36 Хартії).

Суд застосовує норми чинного міжнародного права, такі як міжнародні конвенції, міжнародний звичай, загальні принципи судової практики та правової доктрини. Крім того, рішення Міжнародного Суду ООН можуть також ґрунтуватися, за згодою конфліктуючих держав, на більш широкому понятті «правосуддя» (ст. 38 Статуту). Таким чином, його судові рішення нагадує рішення арбітражного суду.

Рішення або постанови, прийняті Судом у будь-якій справі, є обов'язковими для держав, які беруть участь у суперечці (розділ XIV, ст. 94.1 Статуту ООН); вони є остаточними й оскарженню не підлягають (ст. 60 Хартії). У випадку, якщо будь-яка сторона у справі не виконує зобов'язання, покладене на неї рішенням Суду, інша сторона може звернутися до Ради Безпеки, яка може

прийняти рішення про вжиття заходів для виконання рішення (розділ XIV, ст. 94.2 Конвенції).

Судові рішення та накази можуть встановлювати факти та чинне законодавство та вирішувати, чи порушує держава свої міжнародні зобов'язання. Йдеться про відповідальність держави за міжнародно-протиправні дії та її зобов'язання відшкодувати збитки, завдані самою державою, її представниками або під її керівництвом, відповідно до загальних принципів міжнародного публічного права. У своїх рішеннях Суд не вказує суму компенсації, яка має бути виплачена, оскільки це питання залишається на обговорення держав. За відсутності компромісу держави можуть звернутися до Суду для вирішення цього спору.

Окрім вирішення спорів між державами, Суд може надавати консультативні висновки з будь-якого правового питання на запит будь-якої установи чи міжнародної (міжурядової) організації, уповноважених робити такі запити Статутом ООН, відповідно до ст. 65 Статуту. Стаття 96 Статуту ООН дає право звертатися за консультативним висновком до Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки, а також до будь-якого іншого органу або спеціалізованої установи ООН за рішенням Генеральної Асамблеї. Консультативні висновки Суду не мають обов'язкової юридичної сили, але в той же час вони сприяють розвитку міжнародного права та роз'ясненню його положень. Крім того, вони відображають авторитетність думки Суду щодо моралі та права, важливого аспекту превентивної дипломатії. Відповідно до Статуту ООН, Міжнародний Суд є основним інструментом у розпорядженні Ради Безпеки для мирного врегулювання конфліктів і усунення загроз міжнародному миру та безпеці (ст. 36-41 Статуту).

Окремі особи та громадські організації не мають права звертатися до суду.

Держави-учасниці Хартії можуть заявити, що вони визнають без спеціальної угоди юрисдикцію Суду як факт. Держави також можуть визнати юрисдикцію шляхом підписання спеціальної угоди або декларації (ст. 36 Хартії). З цього моменту, коли справа передається до Суду, його рішення стають обов'язковими для держав, які беруть участь у спорі.

Окрім вирішення спорів, Суд може бути дорадчим органом з питань тлумачення положень міжнародного права та міжнародних договорів на запит будь-якої установи ООН (ст. 96 Статуту та ст. 36.1.a Статуту).

Зв'язок Міжнародного суду ООН з іншими органами ООН. Статут ООН покладає основну відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки на Раду Безпеки. Рада Безпеки може розслідувати будь-який спір і рекомендувати заходи для його врегулювання, маючи на увазі, що юридичні спори зазвичай повинні передаватись сторонами до Міжнародного суду.

Зі свого боку, Генеральна Асамблея може обговорювати питання, пов'язані з підтриманням міжнародного миру і безпеки, і давати рекомендації.

Виконуючи свої функції, Рада Безпеки та Генеральна Асамблея можуть звертатися до Суду за консультативним висновком з будь-якого правового питання.

Крім того, Суд може виносити рішення щодо суперечок, пов'язаних із підтримкою міжнародного миру та безпеки та переданих до нього, навіть якщо такі спори також розглядаються Радою Безпеки чи Генеральною Асамблеєю. Суд обмежується юридичними аспектами цих спорів. Таким чином, він робить особливий внесок у справу з підтримки міжнародного миру та безпеки.

Питання до практичного заняття:

1. Історія створення Міжнародного суду ООН.
2. Статут Міжнародного суду ООН.
3. Склад та структура Міжнародного Суду ООН.
4. Компетенція Міжнародного суду ООН.
5. Значення консультативних заключень Міжнародного суду ООН для розвитку міжнародного права.
6. Юрисдикція Міжнародного суду ООН.
7. Процедура розгляду справ Міжнародного суду ООН.
8. Рішення Міжнародного суду ООН.
9. Зв'язок Міжнародного суду ООН з іншими органами ООН.

Теми для самостійної роботи:

1. Юридична сила Статуту Міжнародного суду ООН.
2. Склад Статуту Міжнародного суду ООН.
3. Структура Статуту Міжнародного суду ООН.
4. Юрисдикція Міжнародного суду ООН.
5. Факультативна юрисдикція Міжнародного суду ООН.
6. Обов'язкова юрисдикція Міжнародного суду ООН.
7. Зв'язок Міжнародного суду ООН з іншими органами ООН.
8. Юридична сила рішень Міжнародного суду ООН.
9. Значення прецедентної практики Міжнародного суду ООН для розвитку міжнародного права.

Теми рефератів:

1. Статут Міжнародного суду ООН та сучасні потреби в міжнародному правосудді.
2. Порівняльна характеристика юрисдикції Міжнародного суду ООН та міжнародних арбітражів.
3. Діяльність яких міжнародних органів вплинула на розробку правової основи діяльності Міжнародного суду ООН.

Міжнародно-правові акти:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
2. Регламент Міжнародного суду ООН. URL <https://www.un.org/ru/icj/rules.shtml>.

3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118.
4. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
5. Резолюція 2858 (XXVI) Генеральної Асамблеї ООН «Права людини при здійсненні правосуддя». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_838#Text.

Рекомендована література:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право : підруч. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
2. Міжнародне публічне право : підруч. ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2020. 648 с.
3. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / [В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич та ін.]; за заг. ред. В. В. Мицика. – Харків: Право, 2019. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
4. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Н 23 Міжнародне судочинство : навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро : ДДУВС, 2022. 304 с.

ТЕМА 4. ЮРИСДИКЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ВАЖЛИВОГО СУДОВОГО ІНСТРУМЕНТУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Лекційні питання:

1. Європейський суд з прав людини основні характеристики.
2. Структура Європейського суду з прав людини.
3. Секретаріат Європейського суду з прав людини.
4. Європейська конвенція прав людини як основа Європейського суду з прав людини.
5. Критерії прийнятності справ до Європейського суду з прав людини.

Європейський суд з прав людини: основні характеристики.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) - міжнародна судова установа регіонального рівня (міжнародна судова організація), який розташований у місті Страсбург (Франція), у Палаці прав людини, який був спроектований у 1994 році британським архітектором Річардом Роджерсом і зданий в експлуатацію в 1998 році. ЄСПЛ був створений у 1959 р. на основі Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає його заснування, визначає умови функціонування Суду та гарантії того, що держави-учасниці Конвенції поважатимуть і забезпечуватимуть на своїх територіях. Він містить низку прав та гарантій їх реалізації, які держави-учасниці Конвенції

зобов'язалися поважати та забезпечувати на своїй території. На сьогоднішній день Конвенцію ратифікували 47 держав Ради Європи. Таким чином, ЄСПЛ захищає близько 820 мільйонів європейських громадян. Перша сесія Суду відбулася 23-28 лютого 1959 року, а 18 вересня того ж року було прийнято його регламент; перше рішення ЄСПЛ було винесено 14 листопада 1960 року (справа «Лоулесс проти Ірландії»).

До 1998 року Суд діяв на непостійній основі, а в судовій структурі захисту прав людини в рамках ЄКПЛ було три органи: Європейська комісія з прав людини (первинний розгляд скарг), Європейський суд з прав людини та Комітет міністрів Ради Європи. З 1 листопада 1998 р. (набрання чинності Протоколом № 11 до Конвенції) організація системи ЄСПЛ була принципово змінена. З цієї дати Суд діє як єдиний судовий орган відповідно до Конвенції на постійній основі, а Комісія скасовується. З цього ж дня фізичні особи можуть звертатися безпосередньо до Суду.

Суд розглядає заяви (справи) від (переважно) приватних осіб і (рідше) між державами та виносить рішення щодо передбачуваних порушень прав, гарантованих Конвенцією.

Рішення Суду є обов'язковими до виконання державою-відповідачем, в якій вони винесені. Багато рішень ЄСПЛ призвели до значних змін у національному законодавстві, судовій або адміністративній практиці в багатьох сферах. Завдяки прецедентному праву ЄСПЛ Конвенція може відповідати на нові виклики та зміцнювати верховенство права і демократію в Європі. Вона залишається потужним і динамічним інструментом. Кількість суддів ЄСПЛ відповідає кількості держав-членів Ради Європи, які ратифікували Конвенцію; наразі ЄСПЛ налічує 46 суддів. У червні 2022 року суддею ЄСПЛ від України терміном на 9 років обрано Миколу Гнатовського.

Судді ЄСПЛ засідають в особистій якості і не є представниками жодної держави. Секретаріат, який є адміністративно-правовим структурним органом Суду, допомагає суддям розглядати заяви до Суду.

Структура Європейського суду з прав людини. Повний склад ЄСПЛ складається з 47 суддів (від кожної країни-члена Ради Європи; наразі 46 суддів) і Секретаріату. Судді розглядають справи та ухвалюють рішення у складі таких судових складів: одноособово, у складі комітету, палати чи Великої палати. Водночас усі судді ЄСПЛ прикріплені до секцій, які є адміністративними одиницями, кожна з яких прикріплена до різних юридичних департаментів, що входять до Секретаріату Суду. На даний момент Judge має 5 розділів (плюс розділ Filter). Кожна секція має свого голову, заступника та певну кількість суддів. Палата - це секція, створена на пленарному засіданні Суду на певний період відповідно до пункту b) ст. 25 Конвенції.

Секретаріат Європейського суду з прав людини. Секретаріат ЄСПЛ є структурним підрозділом Суду, який здійснює правове, адміністративне та технічне забезпечення його роботи. До його складу входять юристи («юридичні секретарі»), адміністративно-технічні працівники, а також перекладачі. Зараз у

ньому працює близько 640 співробітників, які є громадянами більшості країн-членів РЄ.

Співробітники Секретаріату ЄСПЛ наймаються самим Судом (Радою Європи), а не призначаються відповідною державою-членом Ради Європи, представляють лише Суд і ні в якому разі не представляють жодну державу свого громадянства, ні заявники, ні держави-відповідачі. Співробітники Секретаріату працюють у різних юридичних департаментах при секціях Суду.

Європейська конвенція прав людини як основа Європейського суду з прав людини. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (відома багатьма як «Європейська конвенція з прав людини») – це міжнародний договір на регіональному рівні, який мають право підписувати держави-члени Ради Європи. Європейський Союз також має право приєднатися до Конвенції. Конвенція запровадила певні права, закріплені у Загальній декларації прав людини, та заснувала міжнародний судовий орган (ЄСПЛ) на регіональному рівні з повноваженнями виносити рішення проти держав, які не виконують свої зобов'язання за Конвенцією.

Конвенція була відкрита для підписання в Римі 4 листопада 1950 року і набула чинності 3 вересня 1953 року.

Україна підписала Конвенцію 9 листопада 1995 року та ратифікувала її 11 вересня 1997 року. Третього травня 2001 року ЄСПЛ виніс своє перше рішення проти України (Кайсін та інші проти України).

Більшість рішень Суду містила встановлені порушення Конвенції та/або Протоколу. Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Таким чином, ЄСПЛ є частиною національного законодавства України, і на нього можна і потрібно посилалися у відповідних національних провадженнях. Декілька українських процесуальних законів містять прямі посилання на необхідність врахування практики ЄСПЛ у відповідних провадженнях. Наприклад, ч. 2 ст. 8 Кримінального кодексу України передбачає, що «засади верховенства права у кримінальному провадженні застосовуються з урахуванням практики ЄСПЛ». Частина 1 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу передбачає, що «під час кримінального провадження у кримінальному провадженні мають право брати участь суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади та органів, що здійснюють досудове розслідування».

Органи виконавчої влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших актів законодавства (включаючи договори). Нарешті, ч. 5 ст. 9 КПК передбачає, що «Кримінальний процесуальний кодекс України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини».

Протокол до договору – це міжнародний документ, який доповнює оригінальний текст договору одним або кількома правами або вносить зміни до

певних положень договору. Протоколи, які передбачають додаткові права або зобов'язання держав, є обов'язковими лише для держав, які їх підписали та ратифікували. Протокол до Конвенції додає додаткові права і свободи (Протоколи № 1, 4, 6, 7, 12 і 13): захист прав власності, право на освіту, свободу виборів, свободу пересування, право не бути судимим або покараним двічі), забороняє смертну кару за будь-яких обставин (Протокол № 13) і вносить зміни в організацію або структуру органів (Протокол № 14).

Критерії прийнятності індивідуальних скарг до Європейського суду з прав людини. Подання індивідуальних заяв є правом фізичних або юридичних осіб, закріпленим у ст. 34 ЄКПЛ. Зокрема, це положення передбачає, що «Суд може приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушень прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї, вчинених будь-якою з національних судових установ». Держави-учасниці зобов'язуються жодним чином не перешкоджати ефективному здійсненню цього права. Індивідуальні заяви до Європейської комісії з прав людини (ЄСПЛ) подаються на офіційному бланку заяви. Якщо ви вважаєте, що особисто і безпосередньо постраждали від порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією або протоколами до неї, ви можете звернутися до ЄСПЛ. Заява має стосуватися виключно порушення, вчиненого однією з 47 держав-членів Ради Європи, на які поширюється дія Конвенції. Заявник не обов'язково повинен бути громадянином держави, яка ратифікувала Конвенцію. Наприклад, громадянин Афганістану, який перебуває на території однієї з держав-членів Ради Європи (неважливо, на законних підставах чи ні), може поскаржитися на можливу депортацію, яка у разі здійснення може призвести до порушення його прав за статусом – ст. 3 ЄКПЛ.

Порушення прав, на які скаржиться заявник, має бути скоєно однією з цих держав у межах її «юрисдикції», тобто, як правило, на її території. Однак, якщо одна держава здійснює так званий «ефективний контроль» над частиною території іншої держави, особа, яка перебуває на цій території, може звернутися до ЄСПЛ проти держави, яка здійснює такий контроль. Це стосується, наприклад, справ ЄСПЛ «Іласк та інші проти Молдови та Росії» та «Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії». Крім того, більшість заяв до ЄСПЛ щодо порушень прав людини в зоні АТО (Донецька та Луганська області) були подані заявниками або їхніми представниками до ЄСПЛ у справах проти росії (яка, як стверджується, відреагувала здійсненням ефективного контролю в цих регіонах) та України (яка, втім, взяла на себе певні позитивні зобов'язання України (перед якою, однак, залишаються певні позитивні зобов'язання за ст. 1 ЄКПЛ), як відомо, також були подані одночасно. Заявником може бути як фізична, так і юридична особа, наприклад, компанія або асоціація. У зв'язку з цим іноді помилково вважають, що Європейський суд з прав людини розглядає лише скарги на порушення прав людини, але не скарги, що стосуються прав юридичних осіб. Це не відповідає дійсності. Багато прав, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї, поширюються як на фізичних, так і на юридичних осіб.

Підстави для звернення до Європейського суду з прав людини. Особа може звернутися до Суду, якщо вважає, що вона особисто постраждала від порушення державою-учасницею Конвенції прав і основоположних свобод, захищених Конвенцією та протоколами до неї. Суд може розглядати лише заяви, що стосуються порушення одного або декількох прав, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї.

Європейський суд є наднаціональною міжнародною судовою установою, яка розглядає заяви від фізичних осіб щодо порушення їхніх прав державою-учасницею Конвенції.

Відповідно до ст. 32 Конвенції, юрисдикція Європейського суду поширюється на всі питання, пов'язані з тлумаченням і застосуванням Конвенції та протоколів до неї, передані на розгляд відповідно до ст.ст. 33, 34 і 47 Конвенції. Суд не виконує функцій національного суду і не має повноважень скасовувати або змінювати рішення національних судів. Суд також не може безпосередньо втручатися в діяльність органів влади, дії або бездіяльність яких призвели до порушення.

Особа може звернутися до Суду лише зі скаргами, предмет яких входить до сфери відповідальності суб'єкта владних повноважень (наприклад: парламенту, суду, прокуратури тощо) однієї з цих держав. Суд не розглядає заяви, спрямовані проти приватних осіб або недержавних установ.

Відповідно до п. 1 ст. 35 Конвенції, Суд розглядає заяви про перегляд тільки після того, як були вичерпані всі національні засоби юридичного захисту, і протягом чотирьох місяців з дати постановлення остаточного рішення. Суд не розглядатиме заяви, які не відповідають цим умовам для прийняття. Перш ніж звертатися до Суду, особа повинна вичерпати всі засоби юридичного захисту в державі, якої стосується заява, що можуть призвести до усунення правопорушення, яке є предметом заяви. Якщо заява стосується рішення національного суду, наприклад, вироку, немає необхідності переглядати це рішення після того, як було вичерпано звичайну процедуру судового перегляду. Також немає необхідності використовувати позасудові засоби правового захисту або подавати скаргу чи заяву, наприклад, до парламенту, глави держави, уряду, міністрів або Уповноваженого з прав людини. Заява до суду може бути подана протягом чотирьох місяців з дня прийняття остаточного рішення судом або органом, до компетенції якого належить вирішення питання, що є предметом заяви. Чотиримісячний строк починається з моменту публікації остаточного рішення. Чотиримісячний строк спливає, коли суд отримує перший лист від особи, хоча б у короткій формі, з викладенням суті запиту або заповнену форму заяви. Простий запит на розкриття інформації не перериває перебіг чотиримісячного строку. Офіційними мовами Суду є англійська та французька, але за запитом заяви до Секретаріату можуть також подаватися офіційною мовою держави, яка ратифікувала Конвенцію. На ранній стадії процедури Суд може також спілкуватися з особою цією мовою. Однак, якщо Суд вирішує не визнавати заяву неприйнятною на підставі поданих документів і просить Уряд викласти свою позицію у справі заявника, Суд надає відповідь англійською або

французькою мовою, а заявник, як правило, надсилає подальші зауваження англійською або французькою мовою. Суд приймає заяви лише поштою (не по телефону). Якщо заява надсилається електронною поштою або факсом, вона повинна бути відтворена звичайною поштою. З'являтися до суду для усного пояснення обставин не обов'язково. Листи та документи, що надсилаються до суду, не повинні бути зшиті, склеєні або скріплені іншим способом. Всі сторінки повинні бути послідовно пронумеровані.

Питання до практичного заняття:

1. Європейський суд з прав людини: основні характеристики.
2. Склад та повноваження Європейського Суду з прав людини.
3. Секретаріат Європейського Суду з прав людини.
4. Підстави звернення до Європейського суду з прав людини.
5. Критерії прийнятності справ до Європейського Суду з прав людини.
6. Регламент Європейського Суду з прав людини.
7. Юрисдикція Європейського суду з прав людини.
8. Критерії прийнятності справ до Європейського Суду з прав людини.
9. Процедура розгляду справ Європейського суду з прав людини.
10. Контроль Комітету Міністрів Ради Європи за виконанням рішень Європейського суду з прав людини.

Теми для самостійної роботи:

1. Склад та повноваження Європейського Суду з прав людини.
2. Регламент Європейського Суду з прав людини.
3. Підстави та порядок звернення до Європейського Суду з прав людини.
4. Умови прийнятності скарги до Європейського Суду з прав людини.
5. Механізм проходження заяви в Європейському Суді з прав людини.
6. Захист прав та майнових інтересів у Європейському суді з прав людини.
7. Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод як джерело Європейського права у галузі захисту прав людини та правова основа діяльності Європейського Суду з прав людини.
8. Основні стадії розгляду справи Європейським судом з прав людини
9. Методи тлумачення Конвенції Європейським судом з прав людини.
10. Контроль Комітету Міністрів Ради Європи за виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Теми рефератів:

1. Історія та мета прийняття Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
2. Повноваження та юрисдикція Європейського суду з прав людини: предметна, часова, територіальна, персональна.
3. Пілотні рішення Європейського суду з прав людини щодо України.

Міжнародно-правові акти:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня в 1948 році. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Інтерлакенська декларація від 19.02.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a48.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів No 11 та No 14. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
5. Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
6. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
7. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 р. Відомості Верховної Ради України. 2019. No 9. Ст. 50.
8. Резолюція 2858 (XXVI) Генеральної Асамблеї ООН «Права людини при здійсненні правосуддя». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_838#Text.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

Рекомендована література:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право: підруч. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ 2020. 544 с.
2. Захист інтересів держави в Європейському суді. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини. URL: https://minjust.gov.ua/cat_9329.
3. Інформація щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/informatsiya-schodo-vikonannya-rishen-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravah-proti-ukraini>.
4. Міжнародне публічне право : підруч. ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2020. 648 с.
5. Міжнародний захист прав людини, права людини, законодавство України, Т. Л. Сироїд, Л. О. Фоміна, видавництво Право, 2019.- 310 с.
6. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2019. 184 с.

7. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2020. 312 с.
8. Права людини у міжнародному праві : підручник / [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В. та ін.; за заг. ред. А. В. Войціховського]. – Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.
9. Розумовський О. С. Критерії прийнятності індивідуальних заяв до Європейського суду з прав людини. *Право і безпека*. 2020. № 3 (78). С. 38-44.
10. Степаненко К. В. Європейське інтеграційне правосуддя: поняття та основні форми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 645-648.

ТЕМА 5. ЮРИСДИКЦІЯ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ. МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД ЯК ОРГАН МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ. ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ТРИБУНАЛІВ ТА СУДІВ

Лекційні заняття:

1. Юрисдикція в міжнародному кримінальному праві.
2. Міжнародний кримінальний суд як орган міжнародного кримінального правосуддя.
3. Поняття міжнародного кримінального правосуддя: джерела, принципи.
4. Діяльність Нюрнберзького та Токійського воєнних трибуналів.
5. Юрисдикція міжнародних кримінальних трибуналів та судів ad hoc.

Юрисдикція в міжнародному кримінальному праві. Термін «юрисдикція» широко використовується як у доктрині, так і в національній та міжнародній юридичній практиці, його поняття в науці міжнародного права далеко не однозначне і має безліч тлумачень. Юрисдикція є проявом державного суверенітету, тобто державної влади, її обсягу та меж. Термін «юрисдикція» зазвичай використовується для позначення повноважень судових органів розглядати цивільні, кримінальні та інші справи. Державна юрисдикція є однією з найбільш суперечливих сфер міжнародного права і стосується можливості застосування національного законодавства держави до подій або осіб за межами її території в ситуаціях, що зачіпають інтереси інших держав. Кримінальна юрисдикція в міжнародному праві є одним з найважливіших питань для формування ефективної системи сучасного міжнародного кримінального права як цілісної системи та для його складових елементів - транснаціонального кримінального права. Розуміння категорій кримінальної юрисдикції має важливе значення для міжнародного співробітництва у боротьбі з міжнародною злочинністю. Міжнародно-правовий вимір кримінальної юрисдикції також має велике значення з огляду на зростаючу в епоху глобалізації тенденцію до практики застосування територіальної юрисдикції держав. Еволюція класичної

дії кримінального права у просторі, часі та між фізичними особами, що ґрунтується на фундаментальних принципах територіальності, громадянства та захисту, вимагає відповідного реагування в національному кримінальному та кримінально-процесуальному праві. Міжнародна кримінальна юрисдикція - це повноваження Міжнародного кримінального суду здійснювати діяльність, пов'язану з розслідуванням і переслідуванням міжнародних злочинів, у межах, встановлених його Статутом. Поняття «юрисдикція» в міжнародному праві відображає два аспекти прийняття державних рішень. Перший стосується формування правил, що регулюють громадський порядок, а другий - імплементації цих правил. Загальновизнано, що всі держави мають право регулювати поведінку людей на своїй території та за її межами. Залежно від характеру повноважень - законодавчих, виконавчих (адміністративних) і судових - та їх обсягу - повних чи неповних - розрізняють внутрішньо-територіальну та екстериторіальну юрисдикцію. Юрисдикція, в тому числі юрисдикція Міжнародного кримінального суду, має кілька параметрів, відповідно до яких розрізняють такі види:

- предметна юрисдикція (обумовлена обставинами, пов'язаними з предметом судового розгляду);
- просторова (обставини місця);
- темпоральна (обставини, пов'язані з часом);
- особиста (обставини, пов'язані з предметом судового розгляду).

Тлумачення в міжнародному праві поняття юрисдикції міжнародного судового органу не обмежується межами його компетенції. Нормативний комплекс, що регулює правові підстави юрисдикції, умови і порядок її здійснення, предмет, просторові, часові та персональні межі юрисдикції та інші аспекти юрисдикції, пов'язані зі створенням і діяльністю міжнародного кримінального суду, можна назвати юрисдикційним режимом. Цей Суд (Трибунал) поряд з вимогами легітимності, згаданими вище, юрисдикційний режим Міжнародного кримінального суду повинен відповідати вимогам цілісності та однаковості. Вимога єдності юрисдикційного режиму Міжнародного кримінального суду означає, що існують однакові умови для здійснення його юрисдикції щодо осіб, обставин і держав, які підпадають під юрисдикцію Суду. Вимога цілісності юрисдикційного режиму передбачає взаємопов'язаність і узгодженість його елементів, а також неприпустимість обмежень, які можуть порушити або підірвати юрисдикційний режим. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду, створеного відповідно до Конвенції, впливає з юрисдикції держави, яка створила такий судовий орган. Держава має першочергове право, в силу свого суверенітету, здійснювати юрисдикцію щодо злочинів, вчинених на її території. Принцип територіальної юрисдикції визнаний у всьому світі. Територіальна юрисдикція означає, що держава встановлює і забезпечує дотримання правил поведінки в межах своїх кордонів. Цей принцип, як ніякий інший, є проявом суверенітету. Всі держави дотримуються територіальної юрисдикції, виходячи з принципу суверенної рівності держав. Територіальна юрисдикція поширюється на всіх осіб, як

громадян, так і іноземців. Злочин може бути вчинений в одній державі, а його наслідки можуть настати в іншій державі. У такому випадку територіальну юрисдикцію мають обидві держави. За суб'єктивним принципом юрисдикцію має держава, на території якої було вчинено злочин; за об'єктивним територіальним принципом юрисдикцію має держава, на території якої було вчинено діяння.

Міжнародний кримінальний суд як орган міжнародного кримінального правосуддя. Міжнародний кримінальний суд як міжнародна організація кримінальної юстиції, юрисдикція якого чітко визначена в Римському статуті, є першим постійно діючим міжнародним судом, створеним на підставі договору з метою ліквідації безкарності за низку тяжких злочинів, скоєних у XX столітті. Міжнародний кримінальний суд є міжнародною організацією, незалежною від ООН. Штаб-квартира Суду знаходиться в Гаазі, Нідерланди. Його витрати фінансуються переважно за рахунок внесків держав-членів, але він також приймає добровільні внески від урядів, міжнародних організацій, приватних осіб, компаній та інших організацій. Міжнародне співтовариство вже давно закликає до створення постійного міжнародного трибуналу, і в 20-му столітті були прийняті консенсусні визначення геноциду, злочинів проти людяності і воєнних злочинів. Нюрнберзький і Токійський процеси стосувалися воєнних злочинів, злочинів проти миру і злочинів проти людяності, скоєних під час Другої світової війни. Такі трибунали, як Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії та Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди, створені в 1990-х роках після закінчення холодної війни, стали результатом консенсусу щодо неприйнятності безкарності. Однак, враховуючи, що ці трибунали були створені лише для розгляду конкретних злочинів, скоєних у конкретних конфліктах у конкретний час, виникла потреба у створенні незалежного і постійного трибуналу. У липні 1998 року 120 держав-членів ООН прийняли в Римі Римський статут, який забезпечив правову основу для створення постійно діючого Міжнародного кримінального суду. Римський статут набув чинності 1 липня 2002 року після його ратифікації 60 державами. Статут Міжнародного кримінального суду був прийнятий у Римі 17 липня 1998 року після міжнародної дипломатичної конференції, організованої Організацією Об'єднаних Націй. Статут набув чинності 1 липня 2002 року, але Суд, розташований в Гаазі (Нідерланди), розпочав свою роботу лише в березні 2003 року, після призначення прокурора, суддів і секретаря. Суд був створений для того, щоб заповнити прогалину в кримінальній практиці міжнародного співтовариства щодо покарання за найтяжчі міжнародні злочини і забезпечити жертвам доступ до правосуддя. Його Статут був прийнятий для продовження роботи трибуналів, створених спеціально для колишньої Югославії (Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії) та Руанди (Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди). За певних умов геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (ст. 5 Статуту).

Однак, на відміну від трибуналів у справах колишньої Югославії та Руанди, Міжнародний кримінальний суд має обмежену міжнародну юрисдикцію, оскільки він не має переважної влади над внутрішньою юрисдикцією країн, а його юрисдикція має лише допоміжний характер. Якщо справу було порушено в національному суді, така справа не може бути прийнята до провадження Міжнародним кримінальним судом, за винятком випадків, коли можливо довести, що відповідна держава не бажає або не може завершити судовий процес належним чином (ст. 17 Статуту). Метою цього підходу є заохочення держав до здійснення своєї юрисдикції, коли це можливо.

Іншим компромісом (умовою), досягнутим при створенні Суду, є необхідність отримання згоди держав на його функціонування. Дійсно, у справах про геноцид, злочини проти людяності чи воєнні злочини Суд може прийняти справу до провадження лише після визнання своєї юрисдикції державою, громадянином якої є злочинець або на території якої було вчинено злочин (Статут, ст. 12). Відмова від будь-якого посилення на державу, громадянином якої є потерпілий або на території якої перебуває злочинець, перекривав шлях до однієї з найбільш реальних можливостей для порушення процесуальних дій. Дійсно, 90% нинішніх конфліктів є внутрішньодержавними. Країна, громадянином якої є злочинець, і країна, на території якої скоєно злочин, часто збігаються. І, нарешті, держави отримали можливість не визнавати юрисдикцію Суду щодо військових злочинів протягом семи років з моменту ратифікації ними Статуту (ст. 124).

Створення Міжнародного кримінального суду є прогресом у сфері міжнародного кримінального права, оскільки з моменту створення спеціального Нюрнберзького трибуналу державам ще не вдалося створити постійно діючий Міжнародний суд, досягти згоди щодо точного визначення таких злочинів. Крім того, Статут МКС враховує різні правові системи, які існують у світі. Наприклад, якщо порівняти МКС із трибуналами по колишній Югославії та Руанді, то створення палати попереднього провадження, яка забезпечує прокурорський нагляд і контроль, а також можливість для потерпілих вимагати й отримувати компенсацію, є елементами римського права, на відміну від домінуючого впливу англосаксонського права в обох міжнародних кримінальних судах.

Статут Суду вносить суттєві нововведення у визначення злочинів, а також визнання права потерпілих на отримання компенсації.

Однак, незважаючи на створення посади незалежного прокурора, частина Суду працює над питаннями у сфері підтримки миру, які мають більш політичний характер. Статут Суду передбачає розширення повноважень Ради Безпеки ООН щодо вирішення ситуацій, що загрожують міжнародному миру та безпеці. Коли виникають такі ситуації, Рада Безпеки може змусити державу, яка навіть не підписала Римський статут, визнати юрисдикцію Суду. Він також може призупинити діяльність Суду у цій справі на рік (з можливістю одноразового продовження), щоб вдатися до інших, більш ефективних дипломатичних механізмів вирішення конфлікту.

В інших ситуаціях додатковий характер його юрисдикції змушує Суд спочатку «судити» відповідні національні органи влади, щоб довести, що вони не можуть або не бажають переслідувати осіб, які вчинили злочини.

Поняття міжнародного кримінального правосуддя: джерела, принципи. Міжнародне кримінальне правосуддя – це діяльність із застосування міжнародного права, тих його правових норм і принципів, які мають першочергове значення для забезпечення миру, захисту особи та життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства від особливо небезпечної діяльності людини.

Міжнародне правосуддя займається притягненням до відповідальності осіб, винних у таких серйозних злочинах, як: геноцид, злочини проти людяності, військові злочини, тортури та насильницькі зникнення.

Є багато причин, чому жертвам таких злочинів відмовляють у правосудді. Це часто пояснюється відсутністю політичної волі розслідувати такі злочини та притягувати винних до відповідальності, а також слабкістю конкретної системи кримінального правосуддя та маргіналізацією жертв у суспільстві.

В результаті злочинці можуть уникнути покарання і навіть залишатися на посадах, де вони можуть вчиняти злочини або перешкоджати судовому переслідуванню винних, залишаючи жертв напризволяще, і не намагаючись встановити істину або гарантувати, що такі злочини ніколи не повторяться. У таких випадках міжнародні судові органи можуть втрутитися в ситуацію, щоб провести належне розслідування злочинів, притягнути винних до відповідальності, а також відшкодувати потерпілим завдані збитки.

Припинення серйозних порушень міжнародного гуманітарного права є надзвичайно важливим для забезпечення дотримання норм цієї галузі права, особливо з огляду на тяжкість окремих порушень, які кваліфікуються як воєнні злочини. Все міжнародне співтовариство зацікавлене в покаранні винних у цих злочинах. Існує кілька основних принципів, на яких базується міжнародне кримінальне правосуддя. Оскільки міжнародні злочини все частіше мають екстериторіальний характер, що вимагає більш тісної співпраці між державами, потреба в координації дотримання цих принципів стає дедалі гострішою. Держави повинні підтримувати їх, дотримуючись своїх національних принципів кримінального права, а також інших принципів, визначених договорами між регіональними органами, сторонами яких вони є.

Діяльність Нюрнберзького та Токійського воєнних трибуналів. Міжнародні військові трибунали, створені після Другої світової війни, провели два процеси над головними військовими злочинцями. Нюрнберзький процес над головними німецькими військовими злочинцями проходив з 20 листопада 1945 р. по 1 жовтня 1946 р. Суд притягнув вищих державних і військових керівників фашистської Німеччини, які звинувачувалися у вчиненні злочинів, передбачених ст. 6 Статуту Міжнародного воєнного трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців країн європейської осі від 8 серпня 1945 р.

Позитивна правозастосовна практика держав антигітлерівської коаліції однозначно свідчить, що військові дії Німеччини в 1939-1945 рр. базувалися на

міжнародному договорі союзних держав. Були юридично кваліфіковані як міжнародні злочини, а процеси над головними німецькими військовими злочинцями заклали основи міжнародного кримінального правосуддя.

Принципове рішення про створення Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу було прийнято на Потсдамській конференції керівників СРСР і навіть Великої Британії в 1945 р. і закріплено в Заяві від 26 липня 1945 р., що визначала умови капітуляції Японії.

Юридично Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу був створений спеціальним документом - Спеціальною прокламацією про заснування Міжнародного воєнного трибуналу для Далекого Сходу від 19 січня 1946 року, виданою Головнокомандувачем окупаційних сил Японії, генерал Д. Макартур.

Він багато в чому відповідав Статуту Міжнародного воєнного трибуналу від 8 серпня 1945 р. і, як і останній, визначав матеріально-правові, організаційно-правові та процесуально-правові основи його діяльності.

З міжнародно-правової точки зору значення діяльності Нюрнберзького трибуналу зазвичай полягає у двох аспектах.

По-перше, заслугою Трибуналу є те, що його створення та діяльність мали велике значення для подальшого розвитку органів міжнародного кримінального правосуддя.

По-друге, значення Статуту та Рішення Нюрнберзького трибуналу полягає в тому, що на міжнародно-правовому рівні в межах одного документа такі дії, як агресія, воєнні злочини, злочини проти людяності були кваліфіковані як злочинні: ст. 6 Статуту Суду містився детальний перелік цих злочинів.

Відповідно до Статуту Нюрнберзького трибуналу підлягали відповідальності керівники, організатори, підбурювачі та пособники, які брали участь у розробці чи здійсненні загального плану чи змови, спрямованої на вчинення будь-якого із зазначених вище злочинів. Службове становище обвинувачених, їхня посада як глав держави або відповідальних посадових осіб різних державних відомств, а також той факт, що підсудний діяв за розпорядженням уряду або за розпорядженням начальника, не є підставою для звільнення від відповідальності (ст. 7 і 8 Статуту Трибуналу).

Пізніше ця класифікація була прийнята Статутом Токійського трибуналу, створеного для розгляду злочинів, скоєних японськими мілітаристами під час Другої світової війни. Відповідно до Статуту до юрисдикції цього Трибуналу також входять:

а) злочини проти миру, а саме: планування, підготовка, ведення або ведення оголошеної чи неоголошеної агресивної війни або війни, яка порушує міжнародне право, договори, угоди чи гарантії, або участь у спільному плані чи змові з метою реалізації будь-якого з вищезазначених - зазначені дії;

б) воєнні злочини, передбачені конвенціями, а саме: злочини проти законів і звичаїв війни;

в) злочини проти людства, а саме: вбивство, винищення, поневолення, заслання (депортація), а також інші нелюдські дії, вчинені проти цивільного

населення до або під час війни, або переслідування з політичних чи расових мотивів, які здійснювалися під час війни. вчинення будь-якого злочину або у зв'язку з будь-яким злочином, переслідуванням Трибуналом, незалежно від того, чи порушує така дія внутрішні закони країни, де вона була вчинена.

Значення Статутів і рішень Нюрнберзького і Токійського міжнародних воєнних трибуналів полягає в тому, що вони закріпили принцип індивідуальної кримінальної відповідальності та сформулювали види злочинів, за які така відповідальність настає. У Нюрнберзькому рішенні було проголошено наступне: «Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання осіб, які вчиняють такі злочини, можуть бути дотримані норми міжнародного права».

Міжнародні військові трибунали в Нюрнберзі та Токіо стали першими міжнародними кримінальними судами, які переслідували осіб за злочини проти миру, серйозні воєнні злочини та злочини проти людства. Саме вони заклали основи юрисдикційного механізму в праві міжнародного кримінального судочинства.

Юрисдикція міжнародних кримінальних трибуналів та судів. Для того, щоб заповнити відсутність міжнародного кримінального суду, міжнародне співтовариство заснувало в 1993 і 1994 роках два спеціальні (ad hoc) Міжнародні кримінальні трибунали для розслідування та суду над особами, відповідальними за військові злочини, злочини проти людяності та акти геноциду, вчинені в колишній Югославії та Руанді.

Обидва кримінальні трибунали були створені резолюціями Ради Безпеки на основі глави VII Статуту ООН. Таким чином, ці резолюції є обов'язковими для всіх держав. Цей порядок дав можливість поширити юрисдикцію цих трибуналів на всі держави, незалежно від того, підписали вони міжнародну конвенцію з цього питання чи ні.

Сімнадцятого липня 1998 року, держави прийняли Римський статут Міжнародного кримінального суду, який набув чинності у 2002 році та був ратифікований 124 країнами станом на 2023 рік. Його юрисдикція охоплює, за певних умов, осіб, які вчинили злочини геноциду, злочини проти людяності або військові злочини у випадку, якщо відповідні держави не змогли або не захотіли притягнути їх до відповідальності. Рада Безпеки також має можливість у будь-який час поширити юрисдикцію цього Суду на будь-яку державу шляхом ухвалення резолюції згідно з Розділом VII.

Міжнародний трибунал по колишній Югославії був заснований Резолюціями Ради Безпеки № 808 (22 лютого 1993 р.) і № 827 (25 травня 1993 р.). Знаходиться в Гаазі (Нідерланди). Міжнародний трибунал Руанди був створений постановою № 955 від 8 листопада 1994 р. Місцем його проживання було м. Аруша (Танзанія). Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 року, був заснований Резолюцією 827 (1993) Ради Безпеки від 25 травня 1993 року для розгляду справ про серйозні порушення міжнародне гуманітарне право в регіоні.

Через відсутність міжнародного кримінального кодексу трибунали діють на основі правил процедури та доказів, встановлених ними самими: 11 лютого 1994 р. Міжнародний трибунал по колишній Югославії та 29 червня 1995 р. Міжнародний трибунал Руанди (останній здебільшого відтворював текст, прийнятий трибуналом з колишньої Югославії). Ці норми базуються переважно на англосаксонському праві (загальному праві), яке відрізняється від континентального права. Англосаксонська правова система є змагальною системою на відміну від континентального права, яке є слідчою системою.

Основними цілями Трибуналу було притягнути до відповідальності осіб, які ймовірно винні в порушенні міжнародного гуманітарного права;

- встановити справедливість для потерпілих;
- попередити нові злочини;
- сприяти відновленню миру шляхом сприяння примиренню в колишній Югославії.

Суд складається з наступних частин: судового органу, що складається з трьох судових палат і однієї апеляційної палати, офісу прокурора та секретаріату.

В даний час Трибунал складається з 27 суддів: 15 постійних суддів, а також 12 суддів *ad hoc*.

Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди був заснований Радою Безпеки відповідно до Глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, та осіб, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх країн у період з 1 січня 1994 року по 31 грудня 1994 року (далі – «Міжнародний трибунал щодо Руанди»). Міжнародний кримінальний суд для судового переслідування громадян Руанди функціонує відповідно до положень цього Статуту. Міжнародний суд по Руанді складається з таких органів:

- а) Трибунал, який складається з трьох судових камер та Апеляційної камери;
- б) Прокурор;
- в) Секретаріат.

Держави співпрацюють з Міжнародним кримінальним трибуналом щодо Руанди у розслідуванні та судовому переслідуванні осіб, обвинувачених у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права. Держави без невинуватої затримки виконують запити про допомогу або накази Судової камери, включаючи, але не обмежуючись цим, такі заходи:

- а) ідентифікацію та встановлення місцезнаходження осіб;
- б) вжиття заходів для збору доказів та збирання доказів;
- с) вручення документів;
- д) арешт або затримання осіб;
- ф) екстрадиція або передача обвинувачених до Міжнародного трибуналу по Руанді.

Робочими мовами Міжнародного трибуналу є англійська та французька. Голова Міжнародного трибуналу по Руанді представляє щорічну доповідь Міжнародного трибуналу по Руанді Раді Безпеки і Генеральній Асамблеї.

Питання до практичного заняття:

1. Історія розвитку міжнародного кримінального судочинства.
2. Діяльність Нюрнберзького та Токійського воєнних трибуналів.
3. Створення та діяльність міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc для Югославії та Руанди.
4. Правовий статус Міжнародного кримінального суду.
5. Міжнародна правосуб'єктність Міжнародного кримінального суду.
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду.
7. Склад, функції, місце в системі органів Міжнародного кримінального суду.
8. Секретаріат Міжнародного кримінального суду.
9. Офіс (Канцелярія) Прокурора. Правовий статус Прокурора міжнародного кримінального суду. Його місце у системі органів міжнародного кримінального суду.
10. Інші органи міжнародного кримінального суду. Бюро громадських адвокатів для захисту. Бюро громадських адвокатів для потерпілих.
11. Юрисдикція міжнародного кримінального суду. Предметна юрисдикція. Просторова юрисдикція. Часова юрисдикція. Персональна юрисдикція.

Теми для самостійної роботи:

1. Історія розвитку міжнародного кримінального судочинства.
2. Діяльність Нюрнберзького та Токійського воєнних трибуналів.
3. Створення та діяльність міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc для Югославії та Руанди.
4. Правовий статус Міжнародного кримінального суду.
5. Міжнародна правосуб'єктність Міжнародного кримінального суду.
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду.
7. Склад, функції, місце в системі органів Міжнародного кримінального суду.
8. Секретаріат Міжнародного кримінального суду.
9. Юрисдикція сучасних міжнародних кримінальних судів та трибуналів ad hoc.
10. Предметна юрисдикція.
11. Просторова юрисдикція.
12. Часова юрисдикція.
13. Персональна юрисдикція.
14. Юрисдикція міжнародного кримінального суду.

Теми рефератів:

1. Співробітництво Міжнародного кримінального суду з міжнародними організаціями
2. Проблемні аспекти пов'язані з Ратифікацією Римського статуту

3. Міжнародного кримінального суду.
4. Внесок Рафала Лемкіна в розробку концепції геноциду.

Міжнародно-правові акти:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй та Міжнародного Суду 1945 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_036.
4. Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_033 10
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_15
6. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 2000 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789

Рекомендована література:

1. Буквич А. Ратифікація Римського статуту дає для України більше механізмів для розслідування воєнних злочинів і покарання за них. Юридична Газета. 4 квітня 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/ratifikaciya-rimskogo-statutu-dae-dlya-ukrayini-bilshe-mehanizmv-dlya-rozsliduvannya-voennih-zlochiv.html>.
2. Базов О. В. Питання міжнародно-правового статусу Міжнародного кримінального суду. *Публічне право*. 2019. № 35. С. 46-52.
3. Канцелярія прокурора Міжнародного кримінального суду, «Звіт про діяльність з попереднього розгляду 2016» ('Report on Preliminary Examination Activities 2016'), пункт 189; Канцелярія прокурора Міжнародного кримінального суду, «Звіт про діяльність з попереднього розгляду 2020» ('Report on Preliminary Examination Activities 2020') (14 грудня 2020), пункт 280 розгляду 2020» (14 грудня 2020), пункт 280.
4. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності) : підручник / В. А. Гринчак, І. В. Земан, І. І. Когутич, О. К. Марін. Харків : Право, 2019.
5. Міжнародне публічне право : підручник : у 2 т. / В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич та ін.; за ред. В. В. Мицика. Харків : Право, 2019. Т. 1 : Основи теорії. 2019. 416 с.
6. Попко В.В. Транснаціональне кримінальне право: міжнародно- правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 - Міжнародне право, 2020.
7. Плахотнюк, Н. В. Іржова М. А. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 374-378.

8. Щодо участі України в Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1471>.

ТЕМА 6. ІНШІ МІЖНАРОДНІ СУДОВІ УСТАНОВИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ЮСТИЦІЇ ТА ЇХ ЮРИСДИКЦІЯ

Лекційні питання:

1. Міжнародний трибунал з морського права.
2. Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі.
3. Орган з вирішення спорів Світової організації торгівлі.
4. Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів.

Міжнародний трибунал з морського права. Діючий з 1996 року Міжнародний трибунал з морського права був створений для вирішення спорів, пов'язаних з тлумаченням або застосуванням Конвенції. Суд складається із 21 судді, які обираються країнами-членами. Суд отримав першу заяву про порушення справи в листопаді 2001 року. Відтоді було порушено 11 справ, більшість з яких про негайне звільнення суден та їхніх екіпажів, заарештованих за ймовірне порушення Конвенції. Деякі справи стосувалися збереження живих ресурсів, а саме запасів південного блакитного тунця в Новій Зеландії проти Японії та Австралії проти Японії, а також запасів риби-меч у південно-східній частині Тихого океану в Китаї проти Європейського співтовариства. Інша справа стосувалася запобігання забрудненню моря з суші, джерелом якого був завод з переробки відпрацьованого ядерного палива в новий тип палива під назвою змішане оксидне паливо (МОХ) у справі Ірландія проти Великої Британії.

Відповідно до резолюції 51/204 від 17 грудня 1996 року Трибуналу було надано статус спостерігача в Генеральній Асамблеї. Угода про співпрацю між ООН і Трибуналом була підписана 18 грудня 1997 року і схвалена Генеральною Асамблеєю в резолюції 52/251 від 8 вересня 1998 року.

Суд було створено відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року, хоча і з обмеженою секторальною сферою дії. Суд є постійно діючим судовим органом універсального географічного значення, розташований у місті Гамбурзі (Німеччина).

Згідно з Конвенцією, держави-учасниці зобов'язані обрати один із таких механізмів вирішення своїх суперечок:

- Міжнародний суд з морського права;
- Міжнародний суд ООН;
- Стандартний арбітраж на основі Додатку VII до Конвенції 1982 року;
- спеціальна арбітражна система (Додаток VIII до Конвенції), пристосована для розгляду рибальських спорів; охорона навколишнього середовища; морські наукові дослідження; проблеми з навігацією.

Процедура спеціальних арбітражів викладена в додатках до Конвенції 1982 р., у яких списки арбітрів зберігаються окремо відповідно Продовольчою та сільськогосподарською організацією (ФАО); Програма ООН з навколишнього середовища; Міжурядова океанографічна комісія та ІМВ.

Якщо сторони не дійшли згоди, використовується арбітражна процедура.

Міжнародний трибунал з морського права складається з 21 судді, обраних державами-учасниками Конвенції 1982 року. Трибунал також має спеціальну палату для розгляду спорів, що стосуються морського дна (за межами континентального шельфу) з виключною та обов'язковою юрисдикцією щодо цих категорій.

Кожна сторона спору може вимагати, щоб до складу суддів, які розглядали справу, був включений суддя з її країни, якщо є суддя з держави іншої сторони спору. Якщо такого судді немає у складі трибуналу, держава може призначити суддю *ad hoc*. Як правило, справа розглядається Судом у повному складі, але для справ особливих категорій можливий склад палати у складі трьох і більше суддів.

Спори та заяви, передані на його розгляд відповідно до Конвенції 1982 р., а також питання, спеціально згадані в будь-якій іншій угоді, яка передбачає компетенцію Трибуналу, підлягають веденню Трибуналу.

Як зазначено вище, сторони Конвенції не зв'язані обов'язковою юрисдикцією трибуналу, можуть бути використані інші механізми. Але з деяких питань його юрисдикція є обов'язковою: термінове звільнення затриманого судна та екіпажу; вимоги щодо здійснення попередніх заходів безпеки, а також згадані випадки з морського дна.

Суд також може на прохання Асамблеї Ради Міжнародного органу з морського дна давати консультативні висновки з правових питань їх діяльності.

Треті особи можуть просити Суд втрутитися у справу, якщо зачіпаються їхні законні інтереси, і навіть у процесі зачіпається тлумачення та застосування міжнародних договорів за їх участю. Міжурядові організації, які є сторонами спору, можуть подавати меморандуми з інформацією у справі до Секретаріату Трибуналу. Суд, зі свого боку, може вимагати від них інформацію та роз'яснення щодо поданої інформації.

Остаточні рішення Трибуналу є обов'язковими до виконання та оскарженню не підлягають. Зміст Трибуналу належить державам-учасникам Конвенції 1982 року та Міжнародному органу з морського дна. Якщо стороною є інша держава, суд визначає суму платежу такої сторони. Кожна сторона спору несе свої витрати у справі, якщо суд вирішить інакше.

Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Суд з примирення і арбітражу створюється з метою урегулювання шляхом розгляд відповідно до положень Конвенції з примирення і арбітражу в рамках ОБСЄ. Примирна процедура здійснюється Примирною комісією, яка створюється для кожного спору. Арбітражний суд складається з арбітрів, обраних зі списку, складеного відповідно до положень ст. 3.

Третейський розгляд здійснюється Третейським судом, який створюється для розгляду кожного спору. Арбітражний суд складається з арбітрів, обраних зі списку, складеного відповідно до положень ст. 4.

Світові медіатори та арбітри спільно створюють у рамках ОБСЄ Суд для примирення та арбітражу, надалі іменованій «Суд».

Кожна держава-учасниця цієї Конвенції призначає протягом двох місяців після набрання нею чинності двох світових посередників, принаймні один з яких є громадянином цієї держави. Іншим посередником може бути громадянин іншої держави-учасниці ОБСЄ. Держава, яка стає учасником цієї Конвенції після набуття нею чинності, призначає світових посередників протягом двох місяців після набрання чинності цією Конвенцією для цієї держави.

Всесвітні медіатори повинні бути особами, які обіймають або займали високі державні чи міжнародні посади та володіють визнаною компетенцією в питаннях міжнародного права, міжнародних відносин або врегулювання спорів.

Всесвітні медіатори призначаються на шість років з можливістю призначення ще на один термін. Вони не можуть бути усунені від виконання своїх обов'язків державами, які їх призначили, до закінчення терміну їх повноважень. У разі смерті світового посередника, його відставки або неможливості виконувати свої функції, визнані Президією, відповідна держава призначає нового світового посередника; ліній влади нового світового посередника дорівнює лінії влади його попередника, що залишилася.

Імена світових посередників повідомляються Секретарю, який включає їх до списку, який передається до Секретаріату ОБСЄ для розсилки країнам-учасницям ОБСЄ.

Кожна держава-учасниця цієї Конвенції призначає одного арбітра та одного заступника арбітра протягом двох місяців після набуття нею чинності, які можуть бути її громадянами або громадянами будь-якої іншої держави-учасниці ОБСЄ. Держава, яка стає учасником цієї Конвенції після набуття нею чинності, призначає свого арбітра та його заступника протягом двох місяців після набрання чинності цією Конвенцією для цієї держави.

Арбітри та їхні заступники повинні мати кваліфікацію, необхідну для призначення в їхніх країнах на найвищі посади в судових органах, або бути юристами, які мають визнану компетентність у питаннях міжнародного права.

Арбітри та їх заступники призначаються на шість років з можливістю призначення ще на один строк. Вони не можуть бути усунені від виконання своїх обов'язків державою-учасницею, яка їх призначила, до закінчення терміну їх повноважень. У разі смерті арбітра, виходу з посади або визнаної Президією неможливості виконувати свої обов'язки, арбітра заміщає його заступник.

У разі смерті арбітра та його заступника, їх відставки або неможливості виконувати свої функції, якщо цей факт визнано Президією, здійснюються нові призначення. Новий арбітр та його заступник призначаються на термін, що залишився на посаді їхніх попередників.

Регламент Суду може передбачати часте оновлення складу арбітрів та їх заступників.

Після закінчення строку повноважень арбітри продовжують розгляд справ, які вони вже розглядають.

Прізвища арбітрів повідомляються Секретарю, який включає їх до списку, який передається до Секретаріату ОБСЄ для розсилання державам-членам ОБСЄ.

Світові посередники, арбітри та секретар виконують свої функції абсолютно незалежно. Перед вступом на посаду вони роблять заяву про те, що виконуватимуть свої функції неупереджено та сумлінно.

Всесвітні посередники, арбітри, секретарі, а також представники та повірені сторін у суперечці користуються привілеями та імунітетом, наданими особам, пов'язаним з Міжнародним Судом, під час виконання ними своїх обов'язків на території держав-учасниць цієї Конвенції.

Президія Суду складається з голови, заступника голови та трьох членів.

Голова Суду обирається членами Суду зі свого складу. Голова головує в президії.

Світові посередники та арбітри обирають зі свого складу двох членів Президії та двох їхніх заступників.

Президія обирає зі свого складу заступника голови. Заступник голови є світовим посередником, якщо голова є арбітром, і арбітром, якщо голова є світовим посередником.

Порядок обрання голови, а також інших членів Президії та їх заступників встановлюється Регламентом Суду.

Рішення Суду приймаються більшістю голосів членів, які беруть участь у голосуванні. Ті, хто утримався, не вважаються такими, що брали участь у голосуванні.

Рішення Президії приймаються більшістю голосів її складу.

Рішення погоджувальних комісій і третейських судів приймаються більшістю від їх складу, яка не може утриматися при голосуванні.

Якщо голоси розділилися порівну, голос головуючого є вирішальним.

Суд призначає свого секретаря та може вжити заходів для призначення інших посадових осіб у разі необхідності. Положення про персонал Бюро розробляється Президією і затверджується державами-учасницями, які є учасницями цієї Конвенції.

Місцезнаходженням Суду є Женева.

На прохання сторін у спорі та за згодою президії суду примирна комісія чи третейський суд можуть провести засідання в іншому місці.

Суд приймає свої Правила процедури, які мають бути затверджені державами-учасницями, які є сторонами цієї Конвенції.

Регламент Суду встановлює, зокрема, правила процедури, яких повинні дотримуватися погоджувальні комісії та арбітражні суди, створені відповідно до цієї Конвенції. Регламент визначає, від яких із цих правил сторони спору не можуть відступити за згодою.

Правила використання мов встановлюються Регламентом суду.

Беручи до уваги положення ст. 17, усі витрати суду покриваються державами-учасниками цієї Конвенції. Положення про калькуляцію витрат; складання та затвердження річного бюджету Суду; розподіл витрат між державами-учасниками цієї Конвенції: аудит рахунків Суду; і пов'язані з цим питання висвітлюються у Фінансовому протоколі, який буде прийнятий Комітетом старших посадових осіб. Держава, яка стала учасником цієї Конвенції, зобов'язана виконувати згаданий Протокол.

Президія щорічно подає до ОБСЄ через Комітет старших посадових осіб звіт про діяльність відповідно до цієї Конвенції.

Орган з вирішення спорів Світової організації торгівлі. Спори між державами-учасниками Світової організації торгівлі (СОТ) з питань взаємної торгівлі розглядаються в спеціальному підрозділі — Органі з вирішення спорів, який входить до системи головних органів СОТ. Функції цього органу виконує Генеральна рада СОТ, яка збирається спеціально для розгляду суперечок. При цьому передбачено, що ОВС має свого голову і може встановлювати свій регламент.

Врегулювання торговельних суперечок в рамках СОТ є центральним елементом, що забезпечує безпеку багатосторонньої торгової системи. Це питання в основному регулюється ст.ст. XXII і XXIII ГАТТ 1994 року, а також Угодою про правила і процедури вирішення спорів від 15 квітня 1994 року.

Таким чином, в рамках СОТ створено єдину систему вирішення спорів для всіх багатосторонніх угод СОТ.

Згідно із зазначеними міжнародними документами, першим етапом вирішення спору є міждержавні консультації, які ініціює сторона, яка вважає, що її права чи інтереси порушуються. У разі неможливості врегулювання спору протягом 60 днів сторона, яка подала скаргу, може вимагати створення спеціальної групи експертів (арбітражної групи). Арбітражна група формується з висококваліфікованих державних і недержавних спеціалістів, як правило, у складі трьох осіб.

Водночас п. 5 ст. 8 Угоди про правила та процедури вирішення спорів передбачає можливість збільшення складу арбітражної групи до п'яти осіб шляхом досягнення згоди між сторонами спору. Арбітражна група вивчає подані доводи сторін, з'ясовує застосування положень відповідних угод до предмета спору, готує звіт із висновками, рішеннями та рекомендаціями та подає його до органу з вирішення спору.

Пункт 3 ст. 4 Марракеської угоди про створення СОТ покладає відповідальність за вирішення спорів на Генеральну раду. Протягом 60 днів з дати розсилки звіту арбітражної комісії членам, звіт має бути прийнятий на засіданні Генеральної ради, якщо жодна зі сторін спору офіційно не повідомить Генеральну раду про своє рішення подати апеляцію, або якщо Генеральна рада не досягне консенсусу щодо відхилення звіту.

Звіт арбітражної комісії може бути оскаржений до постійного апеляційного органу, створеного Генеральною радою. При цьому право на оскарження надається лише сторонам спору, а не третім особам.

Апеляційний орган складається з семи членів, які є визнаними експертами, які продемонстрували свою компетентність у галузі права, міжнародної торгівлі та загальних питань, що входять до сфери дії угод. Цей орган протягом 60 днів надає правову оцінку рішенням, рекомендаціям арбітражної групи на предмет їх законності, відповідності прецедентам і правилам СОТ. У разі необхідності зазначений строк може бути продовжений, але в жодному разі розгляд апеляції не повинен тривати більше 90 днів.

Генеральна рада затверджує звіт Апеляційного органу, який обов'язково приймається сторонами спору, якщо тільки Генеральна рада консенсусом не вирішить не приймати звіт Апеляційного органу протягом 30 днів після його розсилки до членство.

Водночас слід зазначити, що якою б довгою не була дорога захисту своїх прав та інтересів, ця система містить рішення та рекомендації щодо приведення заходу, який не відповідає певній угоді, у відповідність до цієї угоди. Адже рекомендації не є юридично обов'язковими нормами. Вони є лише необхідним юридичним фактом для того, щоб у разі їх невиконання правомірно застосувати відповідні заходи. Генеральна рада контролює виконання рекомендацій або рішень.

Держава-порушник або, відповідно до прийнятих рекомендацій, усуває порушення «протягом розумного терміну», або пропонує компенсацію у вигляді будь-якої еквівалентної поступки/пільги, або несе «покарання» - контрзаходи.

У свою чергу, постраждала держава має право поставити питання про взаємоприйнятні компенсаційні заходи або вдатися (за відсутності результату) як контрзахід до припинення еквівалентних торгових поступок або інших зобов'язань, попередньо отримавши відповідний дозвіл Генеральної ради.

При розгляді питання про призупинення певних поступок або інших зобов'язань сторона, яка подала скаргу, застосовує принципи та процедури, передбачені п. 3 ст. 22 Угоди про правила та процедури вирішення спорів. Що стосується компенсації, то вона є добровільною і, якщо вона надається, має бути відповідно до прийнятих угод.

Весь процес може зайняти тривалий час, оскільки лише період від створення арбітражної групи до дати визначення розумного строку може становити 15 місяців, а в деяких випадках 18 місяців, якщо сторони не домовилися про інше.

Щоб спростити процедуру розгляду скарг і скоротити терміни, СОТ передбачає альтернативний спосіб вирішення суперечок, так званий прискорений арбітраж що може сприяти врегулюванню деяких суперечок з питань, чітко визначених обома сторонами.

Арбітраж застосовується за взаємною згодою сторін, які погоджують порядок його здійснення. Угоди про використання арбітражу доводяться до відома всіх учасників заздалегідь, на початку самого арбітражного процесу.

Водночас, відповідно до п. 4 ст. 25 Угоди про правила і процедури вирішення спорів, положення ст.ст. 21 і 22 зазначеного міжнародного документа

застосовуються до арбітражних рішень з метою запровадження заходів відплати в випадок невідповідності.

Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів. Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних суперечок, або ICSID, був створений відповідно до Конвенції про врегулювання інвестиційних суперечок між державами та громадянами інших держав, так званою Вашингтонською конвенцією або Конвенцією ICSID, прийнятою 18 березня 1965 року.

ICSID є частиною Світового банку, і його місцезнаходження у головному офісі Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Відповідно до ст. 1(2) Конвенції ICSID, метою ICSID є «забезпечення умов для примирення та арбітражів інвестиційних спорів між Договірними державами та громадянами інших Договірних держав відповідно до положень цієї Конвенції». У 1965 році була укладена Вашингтонська конвенція «Про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами». Виключна сфера дії цього акту – інвестиційні спори, що виникають між інвестором та урядом країни перебування щодо тлумачення угод про імпорту капітальних інвестицій або націоналізацію майна, пов'язаного з інвестиціями.

Одним із характерних моментів конвенції є те, що вона не дає єдиного визначення терміну «інвестиції». Автори цього документу виходили з того, що таке визначення повинно міститися в національних правових актах учасників Конвенції і що між цими актами будуть певні відмінності. Тому кожна держава у разі приєднання до конвенції повинна повідомити клас або класи спорів, які планується передати на розгляд Міжнародного центру з вирішення інвестиційних спорів.

Відповідно до положень Вашингтонської конвенції під егідою Світового банку створено Міжнародний центр з вирішення інвестиційних спорів між державами та особами з інших держав. Центр призначений для вирішення спорів у арбітражному порядку. Його рішення є обов'язковими для виконання сторонами. Він складається з Адміністративної ради та Секретаріату.

Президент МБРР за посадою є головою Адміністративної ради без права голосу. Підставою для розгляду спорів може бути лише письмова заява сторін, яка, як зазначено в преамбулі документа, «являє собою обов'язкову угоду, яка вимагає, зокрема, повного врахування рекомендацій світового посередника та арбітражні рішення повинні бути виконані». Згода на передачу суперечки на розгляд Центру має бути добровільною, без будь-якого втручання третьої сторони.

У Конвенції беруть участь понад 100 країн. По суті, це один із перших універсальних багатосторонніх міжнародно-правових документів, який покликаний регулювати відносини між державами — суб'єктами національного права окремих держав.

Важливою умовою Конвенції є ст. 27 правило, що жодна з держав-учасниць не буде надавати дипломатичний захист або висувати претензії, якщо інша держава не виконує рішення центру.

Відповідно до п. І ст. 27, держава-учасниця Конвенції може вжити певних заходів в інтересах свого інвестора, справа якого розглядається в Міжнародному центрі, лише після прийняття рішення по конкретній справі і лише в тому випадку, якщо протилежна сторона відмовилася виконувати вимоги з рішенням арбітражу.

Ще одна істотна умова міститься в ст. 42 арбітражний суд, якщо сторони не домовляться про інше, застосовуватиме законодавство договірної сторони (включаючи норму колізійного права) і такі норми міжнародного права, які можуть бути застосовані до спору.

Загалом, Міжнародний центр з вирішення інвестиційних суперечок (ICSID), як нефінансовий орган Світового банку, має слугувати форумом для примирення та арбітражу у суперечках між приватними інвесторами та урядом країни перебування. Він визначає організаційні межі, в межах яких арбітри, вибрані з-поміж арбітрів ICSID або інших осіб, проводять арбітраж відповідно до Правил процедури арбітражу ICSID.

Арбітраж має відбуватися у Вашингтоні, округ Колумбія, якщо не передбачено інше.

Відповідно до Конвенції 1966 року (ст. 25), компетенція ICSID поширюється лише на «будь-який правовий спір, що безпосередньо виникає внаслідок інвестиції між Договірною державою або будь-яким її підрозділом та громадянином іншої Договірної держави, який надав таку згоду на передачу спору до Центру. Якщо сторони дали таку згоду, жодна з них не може її відкликати в односторонньому порядку».

Відповідно до п. 2 ст. 25 цього міжнародного документа стороною в спорі може бути юридична особа держави, відмінної від держави, яка є стороною в спорі, а також будь-яка юридична особа, яка має національність договірної держави, сторони в спорі, але який сторони погодилися розглядати як предмет національного права іншої договірної держави, через існуючий іноземний контроль над ним.

Таким чином, у цьому випадку юридична особа набуває подвійної державної власності (національності).

Найчастіше це стан сторони спору, який визначається колізійною нормою обов'язкового права, яка буде застосовуватися (місце створення, місце основної діяльності, місце управління); для іншої договірної держави, яка визначається за згодою сторін виключно з метою передачі спору до юрисдикції Міжнародного центру з вирішення інвестиційних спорів.

Якщо одна зі сторін оскаржує компетенцію Центру щодо спорів, що виникають безпосередньо з інвестицій між Договірною державою та громадянином іншої Договірної держави, питання може бути вирішено арбітражним судом (Правило 41) і згодом оскаржене (Правило 52) до спеціально створеної для цього комісії.

Такий комітет складається з осіб, обраних Адміністративною радою ICID з групи арбітрів відповідно до Конвенції (Правило 52). Однак таке арбітражне

рішення, прийняте відповідно до Конвенції, але некомпетентним арбітражним судом, швидше за все, буде оголошене американським судом не остаточним.

Обмеження компетенції в Конвенції 1966 року спонукало Адміністративну раду Комісії з міжнародної торгівлі та промисловості створити додатковий орган для примирення та арбітражу спорів, які не виникають безпосередньо з інвестицій, та інвестиційних суперечок.

Цей орган не призначений для вирішення суперечок, які охоплюються Конвенцією 1966 року, або суперечок, що виникають із звичайних комерційних операцій.

Слід мати на увазі, що генеральний секретар МКІД повинен попередньо затвердити договір, який передбачає використання додаткового органу. Оскільки додатковий орган діє поза сферою дії Конвенції 1966 року, він має власні правила арбітражу. Таким чином, сторони за бажанням можуть розглянути доцільність використання інших організаційних засад арбітражу, які передбачені міжнародними договорами (конвенціями про міжнародний комерційний арбітраж).

Крім того, сторони можуть побажати розглянути можливість застосування правил арбітражного суду при Міжнародній торговій палаті в Парижі або одного з її національних комітетів, наприклад Міжнародного комерційного комітету Американської арбітражної асоціації. Як відомо, регламент цього суду модернізований і часто використовується в міжнародному арбітражі.

Слід підкреслити, що Вашингтонська конвенція пропонує набір положень для включення в державні інвестиційні контракти, а також, що дуже важливо, 10 варіантів положень для включення в міжнародні інвестиційні угоди.

Зі змісту статей випливає, що вони зобов'язують:

- прийняття юрисдикції зазначеного Міжнародного центру;
- відмова від дипломатичного захисту;
- відмова від інших процедур вирішення спорів, які можуть бути передбачені угодою, у тій мірі, в якій можуть бути застосовані процедури, передбачені Вашингтонською конвенцією;
- відмова від прав суброгації;
- призначення уповноваженої державної установи для участі в процедурах, передбачених Конвенцією;
- прийняття інвестором юрисдикції Центру;
- відмова в дипломатичному захисті інвестора, який не погодився визнати юрисдикцію Центру;
- прийняття сторонами міжнародного інвестиційного договору-зобов'язання (якщо вони не зробили цього раніше) підписати та ратифікувати Вашингтонську конвенцію.

Слід підкреслити, що Вашингтонська конвенція дала поштовх для включення до двосторонніх міжнародних угод про заохочення та захист інвестицій відповідних положень щодо врегулювання спорів не лише між сторонами угод про заохочення та захист інвестицій, а й спорів щодо між інвесторами та контрагентом, який прийняв інвестиції.

Питання до практичного заняття:

1. Міжнародний трибунал з морського права.
2. Структура Міжнародний трибунал з морського права.
3. Компетенція Міжнародний трибунал з морського права.
4. Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі.
5. Компетенція Суду з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі.
6. Орган з вирішення спорів Світової організації торгівлі.
7. Функції Світової організації торгівлі.
8. Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів.
9. Компетенція Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів.

Теми для самостійної роботи:

1. Міжнародний трибунал з морського права.
2. Структура Міжнародний трибунал з морського права.
3. Компетенція Міжнародний трибунал з морського права.
4. Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі.
5. Компетенція Суду з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі.
6. Орган з вирішення спорів Світової організації торгівлі.
7. Функції Світової організації торгівлі.
8. Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів.
9. Компетенція Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів.

Теми рефератів:

1. Регламентация діяльності Міжнародного трибуналу з морського права.
2. Зміст та особливості Світової організації торгівлі.
3. Особливості правової природи арбітражних механізмів міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів.

Міжнародно-правові акти:

1. Конвенція з примирення та арбітражу в рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі 1992 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a11#Text.
2. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
4. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 25.08.94. Положення про арбітражні збори і витрати. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001571-94#Text>.

Рекомендована література:

1. Бойко І. С. Консультативна юрисдикція Міжнародного трибуналу з морського права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 247-251.
2. Войціховський А. В. Міжнародне право : підруч. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.
3. Гладштейн А. Л. Особливості вирішення спорів у регіональних торговельних угодах. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 206-212.
4. Гладштейн А. Л. Правове регулювання конкуренції при наданні послуг та здійсненні публічних закупівель у регіональних торговельних угодах. *Art and Science*. Vol. 3. No 3. 2020. С. 37-50.
5. Міжнародне публічне право: підручник; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків: Право, 2020. 648 с.
6. Щербань Є. В. Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ... д-ра філос. за спец. 081 Право. Київ : НАВС, 2021. 249 с.

ТЕМА 7. КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Лекційні питання:

1. Концептуально-правові основи перехідного правосуддя.
2. Зміст концепції перехідного правосуддя.
3. Постконфліктне врегулювання та питання юрисдикції.
4. Права людини та концепція перехідного правосуддя в Україні.

Концептуально-правові основи перехідного правосуддя. Дипломатія є засобом реалізації зовнішньої політики держави і являє собою сукупність практичних, невійськових засобів, прийомів і методів, що застосовуються з урахуванням конкретних умов і характеру вирішуваних завдань. Це також офіційна діяльність глав держав, міністрів закордонних справ, дипломатичних представництв за кордоном і делегацій на міжнародних конференціях, спрямована на досягнення цілей і завдань зовнішньої політики держави та захист іноземних прав, інтересів, установ і громадян. Судовий розгляд міжнародних спорів є одним із мирних способів вирішення міжнародних спорів. Однак існують ситуації, які потребують попередніх заходів, що можуть допомогти визначити механізми вирішення складних і пов'язаних з ними проблем у суспільствах держав, які перебувають на етапі переходу від авторитаризму до демократії або від збройного конфлікту до миру. Концепція перехідного правосуддя використовується в постконфліктних або поставторитарних умовах і є чи не єдиним механізмом (інструментом), здатним забезпечити перехід від збройного конфлікту до постконфліктного середовища (суспільства), подолати наслідки авторитарних режимів і забезпечити їх неповторення в майбутньому. У

2006 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини також зробило певні заяви щодо напряму правосуддя перехідного періоду: «Правосуддя перехідного періоду повинно мати високу мету – усунення минулих несправедливостей шляхом вжиття заходів для забезпечення верховенства права в майбутньому і сприяння переходу від пригнобленого суспільства до вільного». Важливо реагувати на порушення прав людини, які мали місце до початку конфлікту і які сприяли його розпалюванню. З цією метою у 2010 р. Генеральний секретар ООН видав Керівну записку щодо підходу ООН до правосуддя перехідного періоду, закликавши ООН забезпечити, щоб «процеси та механізми правосуддя перехідного періоду були спрямовані на усунення першопричин конфлікту та репресивного правління, а також на боротьбу з порушеннями всіх прав, включаючи економічні, соціальні та культурні права...». Він закликав ООН «докласти зусиль для усунення першопричин конфліктів і деспотичного панування та реагування на порушення всіх прав, включаючи економічні, соціальні та культурні права». У наступних Керівних принципах було розроблено «комплексний підхід до правосуддя перехідного періоду», визначено і заохочено його як один з «ключових елементів миротворчих операцій». Таким чином, роль ООН як гаранта миру є важливою у спільній роботі над вирішенням гуманітарних, політичних питань, питань безпеки, розбудови миру та прав людини. Комісія ООН з миробудівництва уповноважена «мобілізувати ресурси та надавати рекомендації і пропозиції щодо всеосяжної стратегії постконфліктного миробудівництва та реконструкції».

У Доповіді Генерального секретаря про верховенство права та перехідне правосуддя в конфліктних і постконфліктних суспільствах (2017) перехідне правосуддя визначається як «будь-який процес, що стосується спроб суспільства знайти спільну мову щодо спадщини минулих широкомасштабних зловживань з метою забезпечення підзвітності, здійснення правосуддя та досягнення примирення». Він визначає його так. Це може включати судові та позасудові механізми з різним ступенем міжнародної участі (або взагалі без участі), а також індивідуальне переслідування, відшкодування, встановлення істини, інституційну реформу, перегляд, звільнення або їх поєднання.

Зміст концепції перехідного правосуддя. Набір механізмів, які складають зміст концепції правосуддя перехідного періоду, можна визначити, проаналізувавши документи ООН. До таких механізмів належать: 1) судове (кримінальне) переслідування («судовий процес»); 2) відшкодування збитків («процес відшкодування збитків»); 3) встановлення фактів (істини) («процес встановлення істини»); 4) інституційна реформа («інституційна реформа»). Відповідно до принципів *pacta sunt servanda*, держави повинні співпрацювати одна з одною і допомагати компетентним судовим органам у розслідуванні порушень прав людини і воєнних злочинів, а також у здійсненні правосуддя. Кримінальне переслідування осіб, винних у порушенні прав людини за колишніх режимів або під час збройних конфліктів, може здійснюватися як національними, так і міжнародними судами, з можливістю створення інститутів змішаного правосуддя, як це відомо з міжнародної практики.

Зміст елементів поняття «відшкодування» включає психологічну сатисфакцію, матеріальне відшкодування та відновлення порушених прав, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 60/147 від 16 грудня 2005 р. «Основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародного права людини та міжнародного гуманітарного права», Вона передбачає реституцію, компенсацію, реабілітацію, сатисфакцію та гарантії неповторення як форми відшкодування. Зокрема, правовий зв'язок таких елементів, як притягнення до відповідальності та відшкодування шкоди, простежується у змісті у формі сатисфакції, яка передбачає застосування судових та адміністративних санкцій до осіб, відповідальних за порушення, та гарантій неповторення, які передбачають, що судочинство має відповідати міжнародним стандартам справедливості, доброчесності та неупередженості, а також зміцнення незалежності судової влади.

Як зазначається у доповіді Спеціального доповідача ООН щодо спільного дослідження про внесок правосуддя перехідного періоду у запобігання грубим порушенням прав людини і зловживанням та серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права, «...Відшкодування шкоди сприяє запобіганню злочинним діям, визнаючи жертв носіями прав і створюючи середовище, в якому жертви можуть активніше домагатися відшкодування за минулі та майбутні порушення. Відшкодування ґрунтується на минулих порушеннях, щоб гарантувати, що вони не залишаться нерозкритими під час їх вчинення та в майбутньому». Це твердження найкраще відображає важливість елементів концепції відшкодування. Судове (кримінальне) переслідування: питання юрисдикції Запровадження механізмів кримінального переслідування часто викликає питання щодо використання амністії як ефективного інструменту у функціонуванні правосуддя перехідного періоду. Існує кілька підходів до амністії та багато нюансів. У міжнародній практиці під амністією розуміють відмову від кримінального переслідування за певні правопорушення, вчинені в минулому, і, в деяких випадках, від цивільних позовів до окремих осіб або груп осіб, а також скасування раніше встановленої юридичної відповідальності. У цьому відношенні амністія відрізняється від помилування, яке є офіційним рішенням про пом'якшення покарання засудженому або групі засуджених осіб.

Дискусії щодо застосування амністії у врегулюванні конфліктів зазвичай зосереджуються на питаннях правосуддя та безкарності. Міжнародне право передбачає обов'язок держав, на території яких відбувається збройний конфлікт, застосовувати амністію. Система амністії регулюється Протоколом II 1977 р. до Женевських конвенцій про захист жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, в якому зазначено, що після закінчення воєнних дій влада «прагне надати якнайширшу амністію тим, хто брав участь у збройному конфлікті» (ст. 6(5)). Постконфліктне правосуддя часто застосовується до всіх осіб, причетних до злочинів у конфліктних ситуаціях. Однак використання широкої амністії для завершення конфлікту є небезпечною практикою. Тільки ретельно розроблені закони про амністію можуть і повинні сприяти реституції та реінтеграції

території країни. Тому вкрай важливо дотримуватися положень ст. 6 Європейської конвенції про право на справедливий суд 1950 р.

Універсального визначення амністії не існує ані в міжнародному праві, ані в наукових колах. У різних контекстах науковці можуть мати різні визначення, що варто відзначити, але слід розуміти, що загалом це особливий захід, який не працює сам по собі і є особливо важливим для подолання певних перешкод у періоди перехідного правосуддя. ООН встановила низку основних принципів щодо «каяття»: а) забезпечити жертвам збройного конфлікту право на правовий захист, включаючи компенсацію; б) амністія не повинна перешкоджати жертвам або суспільству в цілому дізнатися правду про злочин; в) право на компенсацію не повинно бути перешкодою для права на правосуддя.

Постконфліктне врегулювання та питання юрисдикції. Важливе значення у постконфліктний період мають питання репарації. За останні роки міжнародні та національні програми відшкодування шкоди потерпілим посприяли формуванню міжнародно-правових норм та судової практики щодо права на репарації жертвам грубих порушень прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. враховуючи, що між вчиненням правопорушень та відшкодуванням шкоди суттєвий розрив в часі, що звісно призводить до значного погіршення обставин для постраждалих та може негативно впливати на постраждалих, залишаючи їх вразливими. Белфастські рекомендації щодо репарацій у постконфліктних суспільствах розроблені з метою надати максимально вичерпну інформацію жертвам, відповідальним учасникам, організаціям громадянського суспільства, донорам, політикам та посадовим особам, всім причетним про те, як реалізувати свої права щодо репарацій. Основна мета – це полегшення процедури, яка пов'язана з втіленням зобов'язань щодо прав людини на репарації на практиці, і підкреслити важливі принципи, якими слід керуватись під час здійснення відшкодування. Репараційні процеси та програми часто не впроваджуються через відсутність політичної волі, політичну та економічну маргіналізацію жертв, постійну відсутність безпеки або постійні порушення прав людини.

Права людини та концепція перехідного правосуддя в Україні. Договірні зобов'язання держав, що містяться в міжнародних документах з прав людини, сприяють встановленню взаємозв'язку між правосуддям перехідного періоду та правами людини. Права людини є універсальними, неподільними, взаємозалежними та взаємопов'язаними. Держави взяли на себе зобов'язання співпрацювати з ООН з метою сприяння загальній повазі та дотриманню прав людини і основоположних свобод. Спільне розуміння природи цих прав і свобод має важливе значення для своєчасного і належного виконання договірних зобов'язань. Тому всі члени суспільства і всі державні та приватні установи повинні прагнути, «завжди пам'ятаючи про Загальну декларацію», «заохочувати повагу до цих прав і свобод за допомогою освіти і забезпечувати їх загальне і ефективне визнання за допомогою прогресивних заходів на національному і міжнародному рівнях».

Документи міжнародного гуманітарного права, що встановлюють договірні зобов'язання сторін міжнародних і неміжнародних конфліктів щодо дотримання прав людини під час збройних конфліктів. Зокрема, VI Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни 1907 року та чотири Женевські конвенції 1949 р. передбачають, що поранені та хворі опосередковано стосуються деяких основоположних прав людини, таких як право на здоров'я. Додаткові протоколи I і II 1977 р. до Женевських конвенцій також забороняють використання голоду серед цивільного населення як методу ведення війни і забороняють напади на об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення. Додатковий протокол I і звичаєве право забороняють напади на цивільні об'єкти, включаючи інфраструктуру, призначену для населення, що особливо впливає на їхню здатність здійснювати свої права на освіту, харчування, охорону здоров'я, житло і воду, а також культурні права.

Інший набір норм регулює міжнародне кримінальне право і визначає матеріальні елементи злочинів, що пов'язано з такими елементами правосуддя перехідного періоду, як переслідування злочинців, зокрема, Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 р. і Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р.

Для моніторингу дотримання прав людини були створені різні міжнародні та регіональні механізми. Договірні органи та низка спеціальних процедур ООН є невід'ємною частиною міжнародної системи захисту прав людини і відіграють важливу роль у тлумаченні міжнародного права в галузі прав людини. Ці механізми використовуються міжнародними та національними судовими та квазісудовими органами. Тому, на нашу думку, державам, які здійснюють правосуддя перехідного періоду, слід керуватися документами таких авторитетних органів, комісій та мандатаріїв спеціальних процедур. Держави-учасниці зобов'язані поважати, захищати та реалізовувати права, передбачені відповідними міжнародними договорами. Зобов'язання вживати цілеспрямованих заходів для реалізації прав вразливих груп населення та забезпечення їхніх економічних, соціальних і культурних прав є особливо важливим аспектом зобов'язання поважати ці права; можна послатися на практику ЄСПЛ, який у рішенні від 7 лютого 2014 року у справі "Пічкур проти України" (*Pichkur v. Ukraine*), зазначено, що громадяни, які багато років пропрацювали у своїй країні, сплачували внески до пенсійної системи та отримували пенсію, мають необмежене право на отримання пенсії, незалежно від місця проживання (в Україні чи за її межами). Іншими словами, право на отримання пенсій та соціальних виплат не може бути пов'язане з місцем проживання. Цей підхід може застосовуватися до внутрішньо переміщених осіб, які постійно проживають на невідконтрольній уряду території, а також до громадян, які виїхали з країни на постійне місце проживання до іншої держави. Ця практика є важливою для вразливих груп при застосуванні правосуддя перехідного періоду.

Питання до практичного заняття:

1. Концептуально-правові основи перехідного правосуддя.
2. Поняття терміну «перехідне правосуддя».
3. Мета перехідного правосуддя.
4. Зміст концепції перехідного правосуддя.
5. Судове (кримінальне) переслідування: питання юрисдикції.
6. Зміст елементу концепції «відшкодування шкоди».
7. «Право на правду» в механізмі перехідного правосуддя.
8. Перехідне правосуддя в міжнародній практиці.
9. Постконфліктне врегулювання та питання юрисдикції.
10. Права людини та концепція перехідного правосуддя в Україні.

Теми для самостійної роботи:

1. Концептуально-правові основи перехідного правосуддя.
2. Поняття терміну «перехідне правосуддя», «транзитивна юстиція», «правосуддя перехідного періоду».
3. Доктринальні підходи до розуміння перехідного правосуддя.
4. Мета перехідного правосуддя. Завдання перехідного правосуддя.
5. Зміст концепції перехідного правосуддя.
6. Судове (кримінальне) переслідування: питання юрисдикції.
7. Зміст елементу концепції «відшкодування шкоди».
8. «Право на правду» в механізмі перехідного правосуддя.
9. Перехідне правосуддя в міжнародній практиці.
10. Постконфліктне врегулювання та питання юрисдикції.
11. Права людини та концепція перехідного правосуддя в Україні.
12. Гібридні суди в контексті питання юрисдикції в рамках перехідного правосуддя.

Теми рефератів:

1. Гібридні суди в контексті питання юрисдикції в рамках перехідного правосуддя: міжнародна практика.
2. «Право на правду» в механізмі перехідного правосуддя.
3. Зміст елементу концепції перехідного правосуддя «відшкодування шкоди»: міжнародна практика.

Міжнародно-правові акти:

1. Статут Міжнародного суду ООН 1945 р.
<https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml>
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text
4. Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

5. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. https://ips.ligazakon.net/document/view/mu48k03u?ed=1948_12_09&an=20
6. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів 1974 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125#Text
7. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
8. Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства https://zakon.cc/law/document/read/995_168
9. Резолюція 40/144 Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 1985 року «Декларація про права людини щодо осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_227#Text.

Рекомендована література:

1. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В. А. Гринчак, І. В. Земан, І. І. Когутич, О. К. Марін. Харків: Право, 2019. 460 с.
2. Щербань Є. В. Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду: дис. ... докт. філософії: 081. Київ, 2021. 249 с.
3. Сенаторова О. В. «Міжнародний кримінальний суд: в чому проблеми юрисдикції щодо війни в Україні та як їх вирішити?» // сайт Центру Міжнародного Гуманітарного Права і Перехідного Правосуддя. 28 жовтня 2020 р. URL: <https://ihlaw.org/mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud-ukrayina/>.
4. Сенаторова О.В. Конвенція щодо запобігання злочинам проти людяності та покарання за них: чи є необхідність прийняття? Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні: міжнар. наук.-практ. конф., 22 трав. 2019 р. / М-во освіти і науки України, Нац. поліція України, Європ. орг. публіч. права, Мессін. ун-т (Італ. респ.), Ін-т законодавства Верховної Ради України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Харків. нац. ун-т внутріш. справ, Маріупол. держ. ун-т. Маріуполь: МДУ. 2019. С. 114-116.
5. Грушко М. В. Перехідне правосуддя: міжнародний досвід та застосування в Україні. Проблеми публічного та приватного права: колективна монографія. / за заг.ред. Н. В. Мішиної. - Львів-Торунь: Ліга Прес. 2021. 500 с. (С. 273-308)
6. Грушко М. В., Мануїлова К. В. Концепція перехідного правосуддя в умовах збройного конфлікту в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021 № 3 С. 312-316; <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/52.pdf>
7. Tom Dannenbaum. Mechanisms for Criminal Prosecution of Russia's Aggression Against Ukraine, March 10, 2022. URL: <https://www.justsecurity.org/80626/mechanisms-for-criminal-prosecution-of-russias-aggression-against-ukraine/>

8. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С.124-127.

ТЕМА 8. ЮРИСДИКЦІЯ УКРАЇНИ ЩОДО МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ОРГАНІВ ЩОДО УКРАЇНИ

Лекційні питання:

1. Загальна характеристика юрисдикції щодо міжнародних правопорушень.
2. Принцип універсальної юрисдикції та позиція України.
3. Міжнародний кримінальний суд та юрисдикція його в Україні.
4. Європейський суд з прав людини та юрисдикція його в Україні.

Загальна характеристика юрисдикції щодо міжнародних правопорушень. Міжнародне кримінальне право охоплює певні групи діянь, які підвищують небезпеку для існування держав і міждержавних відносин загалом. Їх називають «міжнародними злочинами».

У сучасній науці міжнародного права під міжнародними злочинами розуміють злочини, які становлять підвищену небезпеку для світової спільноти в цілому. Ця підвищена небезпека обумовлена тяжкістю вчиненого діяння, важливістю порушеного зобов'язання і наслідками правопорушення. За вчинення цих злочинів держави несуть міжнародну політичну і матеріальну відповідальність, глави держав, вищі посадові особи та інші відповідальні особи несуть індивідуальну кримінальну відповідальність і підзвітні світовій спільноті в цілому.

Класифікація міжнародних злочинів у сучасному розумінні була вперше зроблена в Статуті Нюрнберзького військового трибуналу 1945 р. Згідно зі Статутом, міжнародними злочинами є 6 Пакту поділяє всі міжнародні злочини на три групи:

- 1) злочини проти миру: планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни, порушення міжнародних договорів чи угод або змова з метою вчинення будь-чого з перерахованого;
- 2) воєнні злочини, тобто порушення законів і звичаїв війни: вбивство, катування або викрадення цивільних осіб на окупованій території з метою рабства або інших цілей; вбивство або катування військовополонених або кораблів, що зазнали аварії в морі; вбивство заручників; розграбування державної або приватної власності; насильницьке руйнування міст і сіл; військові військові руйнування, не виправдані необхідністю, тощо;
- 3) злочини проти людяності: вбивства, тортури, поневолення, депортації та інші звірства з політичних, расових чи релігійних мотивів.

З огляду на існування на сьогодні Міжнародного кримінального суду як постійно діючого органу, юрисдикція якого поширюється на осіб, відповідальних за найтяжчі злочини, що викликають міжнародне занепокоєння, вважається за доцільне класифікувати міжнародні злочини відповідно до Статуту Суду.

Тому, відповідно до ст. 1 Статуту Міжнародного кримінального суду, доцільно класифікувати міжнародні злочини відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду. Відповідно до ст. 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Суд має юрисдикцію щодо наступних злочинів

- a. злочин геноциду
- b. злочини проти людяності
- c. воєнні злочини
- d. злочини агресії.

Поєднання множинних («подвійних» або більше) міжнародних злочинів та множинних міжнародних юрисдикцій дозволяє Суду виділити наступні три категорії в структурі міжнародних злочинів

- міжнародний екстрадиційний злочин;
- транснаціональний злочин;
- міжнародно-правовий злочин.

Принцип універсальної юрисдикції та позиція України. У 2021 році Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (відомий як законопроект № 2689). Однак з червня 2021 р. і до повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 р. законопроект очікував на підпис Президента України, який згодом запровадив воєнний стан в країні. Новизна цього законопроекту полягає в тому, що він запроваджував принцип універсальної юрисдикції. 15 квітня 2022 р. до Верховної Ради України було подано альтернативний законопроект № 7290, який увібрав у себе багато положень попереднього законопроекту № 2689, але, зокрема, виключив положення про реалізацію принципу універсальної юрисдикції. Хоча питання універсальної юрисдикції є важливим у зв'язку з анексією російською федерацією Автономної Республіки Крим у 2014 р. та ситуацією на Сході держави, особливої гостроти воно набуло у зв'язку зі збройною агресією з боку російської федерації, що розпочалася 24 лютого 2022 р., і відповідно норми внутрішнього законодавства України повинні відповідати міжнародним нормам, які регулюють як збройні конфлікти, так і всіма витікаючими звідси наслідками. Це потребує посилення регулювання, що і було передбачено положеннями законопроекту № 2689 що стосувалося принципу універсальної юрисдикції.

Враховуючи той факт, що воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені збройними силами російської федерації на території України, є воєнними злочинами та злочинами проти людяності, цей принцип має бути імplementовано у вітчизняне законодавство. Важливо і цінно зазначити, що за

універсальною юрисдикцією провадження щодо злочинів в Україні наразі відкрито у семи країнах: в Естонії, Іспанії, Литві, Німеччині, Польщі, Франції, Швеції та Австрії. Запровадження принципу універсальної юрисдикції в національне законодавство дозволило низці держав розпочати власні розслідування міжнародних злочинів в Україні, сприяючи здійсненню правосуддя відповідно до положень Статуту ООН. Запровадження універсальної юрисдикції має вирішальне значення для України з низки причин, включаючи можливість переслідування міжнародних злочинців за вчинення тяжких міжнародних злочинів (геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності), а також можливість переслідування осіб, які вчинили такі злочини проти громадян України в інших державах.

Женевська конвенція про захист жертв війни 1949 р. та Угода про асоціацію між Україною та ЄС вимагають запровадження принципу універсальної юрисдикції у національне кримінальне законодавство.

Міжнародний кримінальний суд та юрисдикція його в Україні. У 1998 р. було створено Міжнародний кримінальний суд для притягнення осіб до міжнародної кримінальної відповідальності, а 1 липня 2002 р. набув чинності Римський статут, який є правовою основою для його роботи. Для того, щоб брати участь у роботі Міжнародного кримінального суду, держави повинні були підписати і ратифікувати Римський статут, але сьогодні ці процеси мають інший вигляд. Держави, які ратифікували Римський статут, мають юрисдикцію Суду над своєю територією та своїми громадянами. Однак, якщо держава, яка не ратифікувала Римський статут, робить заяву про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо певних злочинів відповідно до ст. 12(3) Римського статуту, юрисдикція Суду поширюється на таку державу. Ця держава має зобов'язання, але не права, як держава, що офіційно приєдналася до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Дійсно, сьогодні юрисдикція Міжнародного кримінального суду визначається Декларацією України та Римським статутом і поширюється на:

- усю територію України в межах міжнародно визнаних кордонів, включно з окупованою територією Криму та іншими нині окупованими територіями України;
- воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені на території України;
- за період з 21 листопада 2013 р., без обмеження будь-яким строком;
- щодо всіх осіб, які вчинили воєнні злочини та злочини проти людяності на території України, незалежно від їхньої приналежності до тієї чи іншої сторони конфлікту.

Варто зазначити, що предметна та територіальна юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо України стосовно воєнних злочинів та злочинів проти людяності жодним чином не змінюється.

Слід пам'ятати, що до юрисдикції Міжнародного кримінального суду належать такі міжнародні злочини, як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії. Склади цих злочинів безпосередньо закріплені в Римському статуті, зокрема в ст.ст. 6-8bis. Вони також деталізовані в окремому

документі Міжнародного кримінального суду «Елементи злочинів», який присвячений детальному тлумаченню кожного елементу злочинів. Варто зазначити, що Міжнародний кримінальний суд не має юрисдикції щодо злочинів агресії, вчинених громадянами російської федерації проти України. «У цьому питанні МКС обмежений так званою Кампальською поправкою до Римського статуту: для того, щоб МКС мав юрисдикцію щодо злочину агресії, держава, яка вчинила напад, повинна або ратифікувати Римський статут і цю поправку (це зробили 44 держави), або Рада Безпеки ООН повинна передати ситуацію на розгляд МКС заявив Антон Кориневич, Надзвичайний і Повноважний Посол Міністерства закордонних справ України. У ситуації, коли людину переслідують за агресією проти України, єдиною перспективою є так званий суд *ad hoc*. Питання створення «гібридних» судів, де б належним чином застосовувалося українське кримінальне законодавство і які були б «інкорпоровані» в українську судову систему, є важливим напрямком для українського правосуддя. російська федерація не ратифікувала Римський статут і ніколи не дозволить Раді Безпеки ухвалити резолюцію щодо своєї країни (з добре відомих причин: щоб скористатися правом вето як постійний член Ради Безпеки). Незважаючи на це, Генеральна Асамблея ООН визнала війну росії агресією. Саме так притягуються до відповідальності військові керівники російської федерації. Як відомо, Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду розслідує воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та інші злочини в Україні, які не потребують ратифікації Римського статуту або прийняття резолюцій Ради Безпеки ООН. Відкриття офісу Міжнародного кримінального суду в Україні дозволило б прокурорам Суду більш повно розслідувати міжнародні злочини, скоєні в Україні. Однак, враховуючи, що національні суди України не можуть судити вищого керівника держави-агресора через імунітет (захист, передбачений міжнародним правом), «існують шляхи подолання імунітету шляхом створення спеціальних трибуналів», - зазначає Антон Кориневич. «Проблема доведення злочинів агресії є однією з причин, чому Україна вважає створення спеціального суду необхідним. На відміну від злочинів проти людяності чи воєнних злочинів, вони не потребують великої кількості доказів. Тому що все очевидно і все відкрито для громадськості». Наказ президента російської федерації про початок «спеціальної військової операції» в Україні є важливим доказом. З огляду на складність встановлення зв'язку між конкретними воєнними злочинами та наказами з Кремля, злочин агресії стосується керівництва і має іншу «картину», яка «безпосередньо веде до тих, хто віддавав або віддає накази про ведення агресивної війни». Більшість міжнародних трибуналів не проводять заочних процесів, але у випадку України обвинувальний акт і ордер на арешт вищого керівництва російської федерації можуть бути винесені без його присутності, що є «великим кроком на шляху до правосуддя». Не менш важливо відзначити, що політико-правовий курс України на створення трибуналу підтримується чотирма резолюціями ПАРЄ, чотирма резолюціями Європейського парламенту, двома парламентськими резолюціями НАТО, резолюцією ПА ОБСЄ, а також

резолуціями та постановами національних парламентів України, Литви, Естонії, Чехії, Нідерландів та Франції.

Європейський суд з прав людини та юрисдикція його в Україні.

Європейський суд з прав людини являє собою міжнародну судову установу, юрисдикція якого, в свою чергу, розповсюджується на держави-члени Ради Європи що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Також виконує таку функцію як тлумачення положень Конвенції та порядок їх застосування, які додатково включають в себе розгляд міждержавних та індивідуальних скарг окремої особи або групи осіб, чиї права було порушено іншою державою-учасницею Конвенції. Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Україною відбулася 11 вересня 1997 р. Конвенцією визначено два види заяв які можна подати до Європейського суду з прав людини, індивідуальні та міждержавні. Індивідуальні заяви подають фізичні особи, неурядові організації або компанії відносно відновлення їх порушених прав. Міждержавні заяви подаються однією держави проти іншої держави-учасниці Конвенції. Можливо виділити одну з головних умов для подання скарги до Європейського суду з прав людини, це прийняття та визнання юрисдикції Суду державами, які хочуть подати скаргу на іншу державу-учасницю Конвенції. Другою умовою є прийнятність скарги, тобто її реєстрація можлива лише після підтвердження прийнятності Секретаріатом Європейського суду з прав людини. В Регламенті Європейського суду з прав людини зазначено як правильно заповнювати формуляр державі-позивачу, так як для міждержавної скарги не існує офіційного формуляру як для індивідуальних скарг.

Держава-учасниця Конвенції може подати міждержавну скаргу, якщо зміст скарги полягає у порушенні права або декількох прав людини які закріплені в Конвенції та Протоколах до неї. Невід'ємним критерієм є ратифікація положень Конвенції державами-учасницями. Скарга має бути спрямована проти державних органів та подій які вони створюють, так як Європейський суд не розглядає скарги проти неурядових організацій або приватних осіб та ін. Держава-позивач має право подавати скарги до Європейського суду лише один раз та в одному екземплярі, тобто не є можливим розгляд однакової справи двічі. Основною метою подання міждержавної скарги є відновлення прав громадян які були порушені внаслідок дій держави-відповідача. Розпочинаючи з моменту отримання Європейським судом з прав людини заяви та закінчуючи винесенням Судом рішення по суті проходить приблизно від трьох до п'яти років. Термін розгляду залежить від терміновості або пріоритетності справи, наразі мінімальний розгляд справи зайняв близько півтори року.

Європейська Конвенція з прав людини є міжнародним документом який визначає правовий статус як Європейського Суду з прав людини так і його рішень. На держав-учасниць покладається обов'язок виконання остаточних рішень Суду в яких вони є сторонами у будь-яких справах. На рівні національного законодавства слід виділити ст. 9 Конституції України, в якій зазначено, що чинні міжнародні договори є частиною національного

Питання до практичного заняття:

1. Загальна характеристика питання юрисдикції щодо міжнародних злочинів.
Юрисдикція щодо злочинів міжнародного характеру.
2. Юрисдикція України щодо міжнародних правопорушень.
3. Принцип універсальної юрисдикції та позиція України.
4. Римський статут 1998 р. та ратифікація його Україною.
5. Міжнародний кримінальний суд та юрисдикція його в Україні.
6. Офіс прокурора МКС в Україні.
7. Спеціальна юрисдикція МКС через ст.12.3 та питання ратифікації Римського статуту в Україні.
8. Звіти Прокурора Міжнародного кримінального суду «щодо дій з попереднього вивчення ситуації в Україні» за 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 роки.
9. Звернення України до Міжнародного кримінального суду.
10. Міжвідомчі робочі групи з питань притягнення до відповідальності винних в агресії щодо України.
11. Європейський суд з прав людини та юрисдикція його в Україні.
12. Міждержавні справи України у провадження ЄСПЛ:
 - «Україна проти Росії (щодо Криму)»;
 - «Україна та Нідерланди проти Росії», яка стосується подій на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей та порушень прав людини під час повномасштабного вторгнення росії;
 - «Україна проти Росії (VIII)» щодо захоплених моряків;
 - «Україна проти Росії (IX)» щодо вбивств опонентів російської федерації.
13. Юридична дія рішень ЄСПЛ в Україні: теорія та практика.
14. Міжнародний суд ООН та питання юрисдикції України.
15. Справа «Румунія проти України» (острів Зміїний): прийняття, розгляд та рішення.
16. Звернення України до Міжнародного суду ООН:
 - справа «Україна проти Російської федерації» (порушення Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації);
 - справа «Україна проти Росії» щодо порушення конвенції про запобігання геноциду.
17. Україна та Трибунал по морському праву: питання юрисдикції (позов України 2019 р. до Міжнародного трибуналу ООН з морського права за Конвенцією ООН з морського права 1982 р. відповідно додатку VII Конвенції).
18. Діяльність інших міжнародних судових органів та юрисдикційні питання України.

Теми для самостійної роботи:

1. Загальна характеристика питання юрисдикції щодо міжнародних злочинів. Юрисдикція щодо злочинів міжнародного характеру.
2. Юрисдикція України щодо міжнародних правопорушень.
3. Принцип універсальної юрисдикції та позиція України.
4. Римський статут 1998 р. та ратифікація його Україною
5. Міжнародний кримінальний суд та юрисдикція його в Україні: загальна характеристика.
6. Спеціальна юрисдикція МКС через ст.12.3 та питання ратифікації Римського статуту в Україні.
7. Звіти Прокурора Міжнародного кримінального суду «щодо дій з попереднього вивчення ситуації в Україні» за 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 роки.
8. Звернення України до Міжнародного кримінального суду.
9. Міжвідомчі робочі групи з питань притягнення до відповідальності винних в агресії щодо України.
10. Європейський суд з прав людини та юрисдикція його в Україні.
11. Міждержавні справи України у провадження ЄСПЛ:
 - «Україна проти Росії (щодо Криму)»;
 - «Україна та Нідерланди проти Росії», яка стосується подій на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей та порушень прав людини під час повномасштабного вторгнення росії;
 - «Україна проти Росії (VIII)» щодо захоплених моряків;
 - «Україна проти Росії (IX)» щодо вбивств опонентів російської федерації.
12. Європейський суд з прав людини та юрисдикція його в Україні.
13. Юридична дія рішень ЄСПЛ в Україні: теорія та практика.
14. Міжнародний суд ООН та питання юрисдикції України.
15. Справа «Румунія проти України» (острів Зміїний): прийняття, розгляд та рішення.
16. Звернення України до Міжнародного суду ООН:
 - справа «Україна проти Російської федерації» (порушення Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації);
 - справа «Україна проти Росії» щодо порушення конвенції про запобігання геноциду.
17. Україна та Трибунал по морському праву: питання юрисдикції (позов України 2019 р. до Міжнародного трибуналу ООН з морського права за Конвенцією ООН з морського права 1982 р. відповідно додатку VII Конвенції).
18. Діяльність інших міжнародних судових органів та юрисдикційні питання України.

Теми рефератів:

1. ЄСПЛ як важливий судовий засіб захисту прав людини.
2. Римський Статут та Україна: проблемні питання адаптації.
3. Міжнародний кримінальний суд як універсальний судовий орган притягнення до відповідальності за воєнні злочини.

Міжнародно-правові акти:

1. Статут Міжнародного суду ООН 1945 р.
<https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml>
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Конвенція з морського права 1982 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text.
4. Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text
5. Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text
6. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р.
https://ips.ligazakon.net/document/view/mu48k03u?ed=1948_12_09&an=20
7. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів 1974 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125#Text
8. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
9. Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства
https://zakon.cc/law/document/read/995_168
10. Резолюція 40/144 Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 1985 року «Декларація про права людини щодо осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають» URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_227#Text.

Рекомендована література:

1. Гайдунін О. О., Худолей В. Ю., Шаркова І. М. Прецедентне право Європейського Суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення: навчальний посібник. Харків: І. Б. Лисенко, 2019. 298 с.
2. Деркач А. Л. Захист прав людини в конституційному процесі. К., 2019. 200 с.
3. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник/ Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
4. Ратушна Б. П. Захист особи в Європейському суді з прав людини: навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2019. 287 с.
5. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навч. посіб. Харків : Право, 2019. 310 с.

6. Oksana Senatorova. Prosecution of International Crimes Committed in Ukraine: Current Challenges and Perspectives. Religion & Gesellschaft in Ost und West. 2022. NR. 4.
7. Senatorowa Oksana. Special Tribunal for the Crime of Aggression Against Ukraine: Filling in the Gaps and Avoiding the Pitfalls. Ukraine-Analysen. July 2022. Nr. 270.
8. Міжнародно-правове регулювання права людини на життя в контексті біоетики: монографія./Б.В. Островська Київ: Логос, 2019., 604 с.
9. Beschastnyi V., Shkliar S., Fomenko A., Obushenko N., Nalyvaiko L. Place of Court Precedent in the System of Law of the European Union and in the System of Law of Ukraine. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. 2019. Volume 22. Issue 6.
10. Задорожна С.М. Загальні принципи міжнародного права: еволюція та сучасність. Чернівці, 2019. 360 с.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Міжнародне право:
 - а) має універсальний характер;
 - б) в кожній державі своє;
 - в) складається із двох частин: буржуазне і соціалістичне;
 - г) встановлює правила поведінки фізичних осіб
2. Міжнародне право це:
 - а) галузь внутрішньодержавного права;
 - б) самостійна правова система;
 - в) окрема галузь права;
 - г) комплексна система права;
3. Юридично обов'язкова сила міжнародного права закріплена принципом:
 - а) *forma legalis, forma essentialis*;
 - б) *conventio facit jus*;
 - в) *pacta sunt servanda*;
 - г) *leges experiential facit*.
4. Зобов'язання з міжнародного права, які покликані захищати спільні інтереси держав, «зобов'язання, що стосуються усіх» називаються:
 - а) *action popularis*;
 - б) *erga omnes*;
 - в) *jus cogens*;
 - г) *modus vivendi*;
 - д) *comitas gentium*.
5. Система заходів із забезпечення фактичного виконання державою міжнародного зобов'язання на всій своїй території всіма органами та особами, які перебувають під її юрисдикцією, називається:
 - а) ратифікація;
 - б) систематизація;
 - в) імплементація;
 - г) уніфікація.
6. Міжнародний договір це:
 - а) угода між державами та іншими учасниками міжнародних відносин;
 - б) цивільно-правова угода;
 - в) угода між державами та іншими суб'єктами міжнародного права;
 - г) одностороннє волевиявлення суб'єкта міжнародного права.
7. Обов'язок виконання міжнародних договорів закріплено принципом:
 - а) *conventio facit jus*;

- б) *pacta sunt servanda*;
- в) *leges experiential facit*.

8. Основні принципи міжнародного права закріплені у:
- а) Конвенції про мирне врегулювання міжнародних спорів 1907 року;
 - б) Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року;
 - в) Хартія прав та обов'язків держав 1974 року;
 - г) Заключному акті Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року.
9. Згідно з прецедентним правом, частина судового рішення, що безпосередньо відноситься до предмету спору та має обов'язкову силою для наступних рішень, називається:
- а) *ratio decidendi*;
 - б) *obiter dictum*;
 - в) *usage*;
 - г) *opinio juris*.
10. Не є юридичною підставою для міжнародно-правової відповідальності:
- а) міжнародний договір;
 - б) рішення Ради Безпеки ООН;
 - в) міжнародний звичай;
 - г) звичаєвість.
11. Яка з перелічених обставин виключає протиправність діяння держави:
- а) контрзаходи;
 - б) імунітет;
 - в) реституція;
 - г) зустрічна шкода.
12. Згідно з теорією об'єктивної відповідальності:
- а) при вирішенні питання про притягнення держави до міжнародно-правової відповідальності юридичне значення має лише наявність діяння, яке суперечить міжнародно-правовим зобов'язанням держави
 - б) вина є обов'язковою умовою виникнення міжнародно-правової відповідальності
 - в) при здійсненні протиправних діянь у вигляді дій вина не враховується, а при здійсненні протиправних діянь у вигляді бездіяльності вина береться до уваги
 - г) для встановлення міжнародно-правової відповідальності значення має лише зміст первинної норми міжнародного права, яка була порушена міжнародно-протиправним діянням
13. Предметна компетенція Європейського Суду з прав людини включає:

- а) права та свободи, закріплені у Загальній декларації з прав людини 1948 року;
- б) увесь перелік прав та свобод, без обмежень;
- в) права та свободи, закріплені у законодавстві держав-учасниць Європейської конвенції з захисту прав людини та основних свобод 1950 року;
- г) права та свободи, закріплені у Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року та у додаткових Протоколах до неї.

14. Відповідно до принципу спеціальності (як одного із принципів екстрадиції):

- а) злочин, зазначений у запиті про екстрадицію, повинен визнаватися кримінально караним за законодавством як запитуючої, так і запитуваної держав;
- б) видана особа не може бути переслідувана у кримінальному порядку, підлягати покаранню за які-небудь інші злочини, крім тих, які обумовили екстрадицію;
- в) суд не може розглядати справу відносно особи за вчинення злочину, який вже був предметом кримінального розгляду;
- г) видача власних громадян не дозволяється.

15. Відповідно до принципу *nullum crimen sine lege*

- а) ніхто не може підлягати кримінальній відповідальності за одне й те ж саме порушення;
- б) ніхто не може підлягати кримінальній відповідальності, якщо діяння на момент вчинення не складає злочину;
- в) кожному гарантується право знати, у чому його обвинувачують;
- г) кожному гарантується справедливий судовий розгляд.

16. Яке із наступних діянь не є злочином геноциду:

- а) вбивство членів національної, етнічної, расової або релігійної групи;
- б) заподіяння серйозних тілесних пошкоджень або розумового розладу членам національної, етнічної, расової або релігійної групи;
- в) насильна передача дітей з однієї національної, етнічної, расової або релігійної групи в іншу;
- г) серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.

17. Стосовно злочину проти людяності, що підпадаю є під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду:

- а) встановлюється термін давності у 20 років;
- б) встановлюється термін давності у 30 років;
- в) встановлюється термін давності у 50 років;
- г) терміну давності не встановлюється.

18. Злочини, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду:
- а) злочин геноциду;
 - б) злочин екоциду;
 - в) злочин агресії.
19. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії був створений на підставі:
- а) резолюції Генеральної Асамблеї ООН;
 - б) резолюції Ради Безпеки ООН;
 - в) рішення Міжнародного суду ООН;
 - г) рішення законодавчих органів Югославії.
20. Принцип *aut dedere aut judicare* передбачає:
- а) зобов'язання видавати передбачуваного правопорушника;
 - б) зобов'язання передавати справу компетентним органам запитуваної держави для кримінального переслідування;
 - в) зобов'язання або видавати передбачуваного правопорушника, або передавати справу компетентним органам запитуваної держави для кримінального переслідування;
 - г) зобов'язання не видавати осіб за політичними мотивами.
21. Україна не ратифікувала статут Міжнародного кримінального суду, так як у Висновку Конституційного Суду України від 2001 року було визначено, що положення Римського Статуту не узгоджуються із:
- а) ст. 1 Конституції України;
 - б) ст. 6 Конституції України;
 - в) ст. 124 Конституції України;
 - г) ст. 127 Конституції України.
22. Статут Міжнародного кримінального суду набрав чинності у:
- а) 1998 року;
 - б) 2002 року;
 - в) 2006 року.
23. Право мирного проходу являє собою плавання через територіальне море з метою:
- а) підйому в повітря, посадки або прийняття на борт літального апарату;
 - б) проведення дослідницької або гідрографічної діяльності;
 - в) рибальської діяльності;
 - г) постановки на рейд біля портового споруди.
24. Ширина територіального моря складає:
- а) 12 мм;

- б) 24 мм;
- в) 300 мм.

25. Пояс морських вод, прилеглий до територіального моря, в межах якого прибережна держава має право здійснювати контроль з метою недопущення порушень певних правил називається:

- а) нейтральна зона;
- б) внутрішні морські води;
- в) прилегла зона;
- г) демілітаризована територія;
- д) санітарна зона.

26. Режим транзитного проходу діє у відношенні:

- а) проток між однією частиною відкритого моря або виключною економічною зоною та територіальним морем іншої держави, а також протоки, які поєднуючи одну частину відкритого моря або виключної економічної зони з іншою частиною відкритого моря або виключної економічної зони, створені островом держави, що граничить з протокою та його континентальною частиною (п. 1 ст. 38 Конвенції 1982 року);
- б) проток, що з'єднують одну частину відкритого моря або виключної економічної зони з другою частиною відкритого моря або виключної економічної зони (ст. 37 Конвенції 1982 року);
- в) проток, у серединній частині яких є смуга відкритого моря або виключної економічної зони, в якій проходить зручний з точки зору навігаційних та гідрографічних умов шлях (ст. 36 Конвенції 1982 року);
- г) протоки, прохід в яких регулюється в цілому або частково «міжнародними конвенціями, що давно існують та не втратили чинності, які відносяться спеціально до таких проток» (ст. 35 «с» Конвенції 1982 року).

27. Основні галузеві принципи міжнародного повітряного права:

- а) принцип поваги повного і виключного суверенітету держави над її повітряним простором у межах її території;
- б) принцип забезпечення безпеки міжнародної цивільної авіації;
- в) принцип свободи польотів у міжнародному повітряному просторі.

28. Вільним для польотів повітряних суден усіх держав є:

- а) повітряний простір над відкритим морем;
- б) повітряний простір над міжнародними морськими протоками та каналами;
- в) повітряний простір над Антарктикою.

29. В польоті командир повітряного судна керується:

- а) національним законодавством (законодавством держави реєстрації судна);
 - б) законодавством держави призначення;
 - в) законодавством держави, над територією якої здійснюється політ;
 - г) положеннями міжнародних договорів;
 - д) законодавством держави громадянської приналежності членів екіпажу.
30. Відповідно до Токійської конвенції про правопорушення та деякі інші акти на борту повітряного судна 1963 року, здійснювати юрисдикцію у всіх випадках правопорушень може:
- а) держава основного місця діяльності або постійного місця перебування орендатора повітряного судна, яке здано в оренду без екіпажу;
 - б) держава реєстрації повітряного судна;
 - в) держава, на чий території здійснює посадку повітряне судно, на борту якого скоєно злочин та досі перебуває злочинець;
 - г) держава, на чий території знаходиться злочинець або гаданий злочинець.
31. Повітряне судно в повітряному просторі іноземної держави знаходиться під юрисдикцією:
- а) Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО);
 - б) цієї іноземної держави;
 - в) держави, яку обирає капітан повітряного судна;
 - г) держави, яку обирає власник повітряного судна.
32. Що не є способом мирного розв'язання міжнародних спорів
- а) добрі послуги;
 - б) анексія;
 - в) переговори.
33. Компетенція Міжнародного Суду ООН поширюється лише на спори між:
- а) приватними особами й державою;
 - б) приватними особами;
 - в) державами за згодою однієї зі сторін;
 - г) державами за згодою обох сторін.
34. Положення, згідно з яким «Сторони, що беруть участь в будь-якому спорі, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні перш за все прагнути вирішити спор шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угодам або іншими мирними засобами на власний вибір» міститься в ст. 33:
- а) Конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 року;
 - б) Європейській конвенції про мирне вирішення спорів 1957 року;

- в) Статуті ООН 1945 року;
 - г) Конвенції про примирення і арбітраж в рамках РБСЄ 1992 року.
35. Міжнародне право встановлює термін проведення мирних переговорів:
- а) 10 днів;
 - б) один місяць;
 - в) не встановлює;
 - г) 6 місяців.
36. Стороною у міжнародному Суді ООН можуть бути (оберіть правильні відповіді):
- а) держави;
 - б) усі суб'єкти міжнародного права;
 - в) фізичні та юридичні особи;
 - г) держава та міжнародні організації.
37. Відповідно до ст. 2 Статуту (Додаток VI до Конвенції ООН з морського права 1982 року) рішення міжнародного трибуналу з морського права:
- а) є остаточним та має обов'язкову силу для усіх сторін;
 - б) може бути оскаржене у міжнародному Суді ООН;
 - в) має обов'язкову силу для усіх держав-учасниць Конвенції ООН з морського права 1982 року;
 - г) має обов'язкову силу при розгляді аналогічних категорій справ у міжнародному трибуналі з морського права.
38. Непостійні члени Ради Безпеки ООН обираються:
- а) за географічним принципом;
 - б) призначаються постійними членами;
 - в) за бажанням;
 - г) більшістю в $\frac{3}{4}$ голосів Генеральною Асамблеєю.
39. Як за конвенційним міжнародним гуманітарним правом кваліфікується ситуація з Автономною республікою Крим:
- а) за будь-яких умов як збройний конфлікт міжнародного характеру;
 - б) як збройний конфлікт міжнародного характеру за дотримання умов, визначених Додатковим протоколом I 1977 року;
 - в) як збройний конфлікт неміжнародного характеру;
 - г) як порушення внутрішнього порядку чи виникнення обстановки внутрішнього напруження.
40. Як кваліфікується ситуація на Сході України відповідно до положень звіту про дії по попередньому розслідуванню справи «Ситуації в Україні» Міжнародного кримінального суду:
- а) як збройний конфлікт міжнародного характеру;

- б) як збройний конфлікт неміжнародного характеру;
 - в) як збройний конфлікт неміжнародного характеру, з окремими ознаками конфлікту міжнародного характеру;
 - г) як порушення внутрішнього порядку чи виникнення обстановки внутрішнього напруження.
- 41.Юрисдикція держави реєстрації відносно космічних об'єктів та їх екіпажів зберігається на весь період часу:
- а) від зльоту до повернення на Землю, виключаючи проліт через повітряний простір третіх держав;
 - б) від зльоту до повернення на Землю, включаючи проліт через повітряний простір третіх держав.
- 42.Міжнародну реєстрацію космічних об'єктів здійснює:
- а) держава, що здійснила запуск;
 - б) Генеральний секретар ООН;
 - в) ІНМАРСАТ;
 - г) Комітет ООН з використання космічного простору.
- 43.Під космічним екіпажем розуміють колектив космонавтів, до якого включаються:
- а) особи, пов'язані з пілотуванням, управлінням та обслуговуванням космічного об'єкта;
 - б) особи, функцією яких є проведення наукових досліджень та експериментів.
- 44.Космічні об'єкти або їх складові частини, виявлені за межами території держави реєстрації:
- а) повинні бути повернені державі реєстрації;
 - б) належать державі, на території якої вони були виявлені;
 - в) мають бути передані в ООН.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Поняття й особливості міжнародного права. Міжнародне право як самостійна система права. Функції міжнародного права.
2. Юридично обов'язкова сила міжнародного права та сфера дії міжнародного права: просторова сфера дії міжнародного права; суб'єктна й об'єктна сфера міжнародного права; Екстериторіальна дія міжнародного права.
3. Поняття «юрисдикція», правовий зміст та її особливості в міжнародному праві.
4. Міжнародна правосуб'єктність держави. Юрисдикція держави.
5. Історія розвитку міжнародної юстиції до XX століття.
6. Третейський суд (арбітраж) як один з стародавніх способів вирішення суперечок.
7. Гаазькі мирні конференції 1899-1907 років: розвиток міжнародного судочинства.
8. Створення Постійної палати третейського суду. Правовий статус Постійної палати третейського суду: організаційно-правова структура, правовий статус та її юрисдикція.
9. Становлення міжнародної юстиції у XX столітті.
10. Постійна палата міжнародного правосуддя.
11. Міжнародна юстиція після Другої світової війни.
12. Теорії юрисдикції у міжнародному праві.
13. Принципи юрисдикції: територіальний принцип, активний персональний принцип; пасивний персональний принцип, захисний принцип, принцип універсальності.
14. Види юрисдикції: предметна (*ratione materiae*); просторова (*ratione loci*); темпоральна (*ratione temporis*); персональна (*ratione personae*).
15. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя.
16. Міжнародно-правові акти та поділ міжнародних стандартів у сфері правосуддя.
17. Окремі спеціальні стандарти за «Бангалорські принципи поведінки суддів» від 19 травня 2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р.
18. Окремі міжнародні принципи у сфері правосуддя.
19. Судовий прецедент як джерело права в англосаксонській правовій системі.
20. Судовий прецедент в системі загального та континентального права.
21. Співвідношення суб'єктів національної та міжнародної юрисдикції.
22. Історія створення Міжнародного суду ООН.
23. Статут Міжнародного суду ООН.
24. Склад та структура Міжнародного Суду ООН.
25. Компетенція Міжнародного суду ООН.
26. Значення консультативних заключень Міжнародного суду ООН для розвитку міжнародного права.
27. Юрисдикція Міжнародного суду ООН.
28. Процедура розгляду справ Міжнародного суду ООН.

- 29.Рішення Міжнародного суду ООН.
- 30.Зв'язок Міжнародного суду ООН з іншими органами ООН.
- 31.Європейський суд з прав людини: основні характеристики.
- 32.Склад та повноваження Європейського Суду з прав людини.
- 33.Секретаріат Європейського Суду з прав людини.
- 34.Підстави звернення до Європейського суду з прав людини.
- 35.Критерії прийнятності справ до Європейського Суду з прав людини.
- 36.Регламент Європейського Суду з прав людини.
- 37.Юрисдикція Європейського суду з прав людини.
- 38.Критерії прийнятності справ до Європейського Суду з прав людини.
- 39.Процедура розгляду справ Європейського суду з прав людини.
- 40.Контроль Комітету Міністрів Ради Європи за виконанням рішень Європейського суду з прав людини.
- 41.Історія розвитку міжнародного кримінального судочинства.
- 42.Діяльність Нюрнберзького та Токійського воєнних трибуналів.
- 43.Створення та діяльність міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc для Югославії та Руанди.
- 44.Правовий статус Міжнародного кримінального суду.
- 45.Міжнародна правосуб'єктність Міжнародного кримінального суду.
- 46.Римський статут Міжнародного кримінального суду.
- 47.Склад, функції, місце в системі органів Міжнародного кримінального суду.
- 48.Секретаріат Міжнародного кримінального суду.
- 49.Офіс (Канцелярія) Прокурора. Правовий статус Прокурора міжнародного кримінального суду. Його місце у системі органів міжнародного кримінального суду.
- 50.Інші органи міжнародного кримінального суду. Бюро громадських адвокатів для захисту. Бюро громадських адвокатів для потерпілих.
- 51.Юрисдикція міжнародного кримінального суду. Предметна юрисдикція. Просторова юрисдикція. Часова юрисдикція. Персональна юрисдикція.
- 52.Міжнародний трибунал з морського права.
- 53.Структура Міжнародний трибунал з морського права.
- 54.Компетенція Міжнародний трибунал з морського права.
- 55.Суд з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі.
- 56.Компетенція Суду з примирення та арбітражу Організації з безпеки і співробітництва в Європі.
- 57.Орган з вирішення спорів Світової організації торгівлі.
- 58.Функції Світової організації торгівлі.
- 59.Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів.
- 60.Компетенція Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів.
- 61.Концептуально-правові основи перехідного правосуддя.
- 62.Поняття терміну «перехідне правосуддя».
- 63.Мета перехідного правосуддя.
- 64.Зміст концепції перехідного правосуддя.

65. Судове (кримінальне) переслідування: питання юрисдикції.
66. Зміст елементу концепції «відшкодування шкоди».
67. «Право на правду» в механізмі перехідного правосуддя.
68. Перехідне правосуддя в міжнародній практиці.
69. Постконфліктне врегулювання та питання юрисдикції.
70. Права людини та концепція перехідного правосуддя в Україні.
71. Загальна характеристика питання юрисдикції щодо міжнародних злочинів.
Юрисдикція щодо злочинів міжнародного характеру.
72. Юрисдикція України щодо міжнародних правопорушень.
73. Принцип універсальної юрисдикції та позиція України.
74. Римський статут 1998 р. та ратифікація його Україною
75. Міжнародний кримінальний суд та юрисдикція його в Україні.
76. Офіс прокурора МКС в Україні.
77. Спеціальна юрисдикція МКС через ст.12.3 та питання ратифікації Римського статуту в Україні.
78. Звіти Прокурора Міжнародного кримінального суду «щодо дій з попереднього вивчення ситуації в Україні» за 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 роки.
79. Звернення України до Міжнародного кримінального суду.
80. Міжвідомчі робочі групи з питань притягнення до відповідальності винних в агресії щодо України.
81. Європейський суд з прав людини та юрисдикція його в Україні.
82. Міждержавні справи України у провадження ЄСПЛ: «Україна проти Росії (щодо Криму)»; «Україна та Нідерланди проти Росії», яка стосується подій на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей та порушень прав людини під час повномасштабного вторгнення росії; «Україна проти Росії (VIII)» щодо захоплених моряків; «Україна проти Росії (IX)» щодо вбивств опонентів російської федерації.
83. Юридична дія рішень ЄСПЛ в Україні: теорія та практика.
84. Міжнародний суд ООН та питання юрисдикції України.
85. Справа «Румунія проти України» (острів Зміїний): прийняття, розгляд та рішення.
86. Звернення України до Міжнародного суду ООН: справа «Україна проти Російської федерації» (порушення Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації).
87. Звернення України до Міжнародного суду ООН: справа «Україна проти Росії» щодо порушення конвенції про запобігання геноциду.
88. Україна та Трибунал по морському праву: питання юрисдикції (позов України 2019 р. до Міжнародного трибуналу ООН з морського права за Конвенцією ООН з морського права 1982 р. відповідно додатку VII Конвенції).
89. Діяльність інших міжнародних судових органів та юрисдикційні питання України.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Сучасні суспільно економічні процеси зумовлюють високу соціальну значущість і нерідко – вартість інформації. Інформаційні ресурси виступають важливим, необхідним елементом економічних, політичних, правових та інших суспільних процесів. Інформація в різних формах і вигляді включена до ринкових відносин. Не є винятком й інформаційні ресурси, створені державою (державними органами).

Огляд інформаційно-правових ресурсів можна розпочати з Інтернет-сайтів, де містяться офіційні документи по праву:

1. <https://www.un.org/ru/> сайт Організації Об'єднаних Націй;
2. <https://ukraine.un.org/uk> сайт Представництва ООН в Україні;
3. <https://www.icj-cij.org/ru> сайт Міжнародного суду ООН;
4. <https://www.un.org/en/ga/> сайт Генеральної Асамблеї ООН;
5. <https://www.un.org/securitycouncil/> сайт Ради безпеки ООН;
6. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Home.aspx> сайт Ради ООН з прав людини;
7. <https://www.ohchr.org/RU/Countries/ENACARegion/Pages/UIndex.aspx> сайт Управління Верховного Комісара ООН;
8. <https://www.unhcr.org> сайт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців;
9. <https://www.coe.int/ru/> сайт Ради Європи;
10. <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ukr&> сайт Європейського суду з прав людини;
11. <https://europa.eu/> сайт Європейського Союзу;
12. https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk сайт Представництва Європейського Союзу в Україні;
13. <http://www.corteidh.or.cr> сайт Міжамериканського суду з прав людини;
14. <https://www.icrc.org/ru> сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста;
15. www.xenodocuments.org.ua сайт XenoDocuments щодо протидії расизму ксенофобії та нетерпимості в Україні];
16. <http://ua.icrc.org/> сайт Міжнародного комітету Червоного Хреста в Україні;
17. www.humanrightseducation.info сайт регіонального інформаційного центру для Східної Європи Human Rights Education

Сайти державних органів влади України

1. <http://www.president.gov.ua> – сайт Президента України;
2. <http://www.academy.gov.ua> – сайт Національної академії державного управління при Президентові України;
3. <http://portal.rada.gov.ua> – сайт Верховної Ради України;
4. <http://www.ombudsman.gov.ua/> – сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
5. <http://www.kmu.gov.ua/control> – сайт Кабінету Міністрів України;
6. <http://www.minjust.gov.ua/> – сайт Міністерства юстиції України;

7. <http://www.mon.gov.ua> – сайт Міністерства освіти і науки України;
8. <http://mfa.gov.ua/ua> – сайт Міністерства закордонних справ України;
9. <http://www.ppu.gov.ua/ru/> – сайт Представництва Президента в Автономній республіці Крим;
10. <http://www.ccu.gov.ua/uk/index> – сайт Конституційного Суду України;
11. <http://www.scourt.gov.ua> – сайт Верховного Суду України;
12. <http://www.arbitr.gov.ua> – сайт Вищого Господарського Суду України;
13. <http://www.vasu.gov.ua> – сайт Вищого Адміністративного Суду України;
14. <http://www.gp.gov.ua/> – сайт Генеральної прокуратури України;
15. <http://www.vru.gov.ua> – сайт Вищої рада юстиції України;
16. <http://www.bank.gov.ua> – сайт Національного банку України.

Інші інтернет-джерела

1. <http://helsinki.org.ua> – сайт Української Гельсінської спілки з прав людини;
2. www.healthrights.in HealthRights – портал захисту прав пацієнтів.
3. <https://www.uail.com.ua/> – сайт Української асоціації міжнародного права.

Навчальне видання

Грушко М. В., Мануїлова К. В.

ЮРИСДИКЦІЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Навчально-методичний посібник

Підписано до публікації 02.09.2023 р.
Електронне видання. Зам. №4/09-1.

ФОП Кошовий Б.-П.О.
Львівська обл. м. Винники, вул. Руська, 3
Ел. пошта: publisher@pbpk.com.ua. Тел. 093-485-45-95
Свідоцтво ДК №7657 від 05.09.2022 р.